کتێب \ ئیسلام و گڵۆباڵیزم.. د. محەمەد ئارکۆن.. وەرگێڕانی: نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد

[بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..]

کتێب \ ئیسلام و عەلمانییەت.. د. محەمەد ئارکۆن.. و: نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد

[بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..]

ئێستێتیکی فریدریش شیلەر - بەشی دووەم - کاوە جەلال

(2)

2- کلاسیکی ڤایمار

ئەدەبی کلاسیکیی ئەڵمانی لە ڕووی مێژووییەوە دەخرێتە نێوان ساڵی گەشتەکەی گوێتە بۆ ئیتالیا (1786) و مردنی (1832)، هەروەها ناودەنرێت کلاسیکی ڤایمار، چونکە زۆرینەی نووسەرانی لەو شارە نیشتەجێ بوون و گرنگترینیان بریتی بوون لە: یۆهان ڤۆڵفگانگ فۆن گوێتە، فریدریش شیلەر (ئەم لە یێنا دەژیا کە بیست کیلۆمەتر لە

ڤایمارەوە دوورە)، یۆهان گۆتفرید فۆن هەردەر و کریستۆف مارتین ڤیلاند. وەلێ گوێتە و شیلەر دیارترین نووسەری ئەدەبی کلاسیکیی ئەڵمانین.

تێگەی کلاسیک لە بنەڕەتدا دەگەڕێتەوە بۆ „کلاسیکوس"ی لاتینی کە واتاکەی بریتییە لە: باڵاترین توێژی (کڵاسی) جڤاک. ئەم توێژە لە دەوڵەتی ڕۆمادا کەسانی دەوڵەمەند و نموونەیی لە خۆ دەگرت کە هاوکات لە باڵاترین ئاستی زەریبەداندا دانرابوون. واتای دیکەی تێگەکە، بەتایبەتی پەیوەند بە ئەدەب و هونەرەوە، بریتییە لە: نموونەیی، هەردەم هەنووکەیی. بێگومان گەرەکە جارێ لەم جێیەدا ئاماژە بە ئەوە بدەین، کە گرێدانی ئاوەڵناوی „کلاسیکی" بە کارەکانی نووسەرانی ڤایمارەوە ناگەڕێتەوە بۆ ئەوان خۆیان، بەڵکو سەدەی نۆزدەیەم لە ڕەوتی „بزاوتی نەتەوەیی" ئەڵمانی و شکۆفەی گەرمانیستیکدا (زانستی زمان و ئەدەبی گەرمانی) سەریهەڵدا. توێژەرانی گەرمانیستیک ویستیان قۆناغی کارکردنی نووسەرانی ڤایمار، بەتایبەتی گویتە و شیلەر، دیاری بکەن، لەڕێشدا بە بەرهەمەکانی ئەوان ناوی کلاسیکیان هەڵبژارد، واتا: ئەو بەرهەمانە هەردەم هەنووکەیین، کۆنە نابوون. بێگومان گەرەکە لێرەدا هەروەها ببێژین، کە خودی گوێتە و شیلەر کلاسیسیستن، چونکە ئەوان ئەدەب و هونەری هارمۆنیانە داڕێژراوی ئەنتیکە وەک نموونەی ئیدیالی داڕشتنی هونەرییان وەردەگرن.

ئەمە گەرەکە بە تێگەیشتن لە تایبەتمەندیی ئەدەبی کلاسیکیی ئەڵمانی سێ توخم دیاری بکەین: 1) ئەدەبی „هێرش و پاڵنان" (1765-1790)، 2) بزاوتی ڕۆشنایی (1720-1790) و 3) شۆڕشی فەڕەنسی (1789).

1) دراماکەی فریدریش ماکسیمیلیان کلینگەر بە ناونیشانی „هێرش و پاڵنان"(1) کە ساڵی 1777 بڵاوکرایەوە، بوو بە ناوی ئەو قۆناغە ئەدەبییە ناوبراوە. کلینگەر لەو کارەیدا وەک نووسەرێکی یاخی دیاردەدات کە سەرزەمیندانە جیهانی هەستەکانی خۆی دادەڕێژێت و دەنگ هەڵدەبڕێت بە یاخیبوونی تاکەکەس لە نەریتە جڤاکییەکان. تاکەکەس گەرەکە لە پێوارە چەسپێنراوەکان لابدات و بە ئازادی و خودبەدیهێنان تێبکۆشێت. وەلێ کلینگەر بە هەڵوێستی جێختکردن لە هەستەکێتی هاوکات یاخی دەبێت لە بزاوتی ڕۆشنایی کە هەست و سۆزی لەژێر سەروەریی ئاوەزدا دادەنا. بەگشتی بڕوانین، ئەوە یاخیبوونی هەڵبەستڤانانی گەنج بوو لە نەوەکانی ڕابوردوو، ئەم گەنجانە ئێستا بەگوێرەی تێگەیشتنیان بۆ ئەدەب و هونەر دەیانەوێت «… وازبهێنن لە ڕێسا باوەکان کە بەتایبەتی لە فەڕەنسا هێشتا هەر ڕێزیان لێدەنرا»(2)، ئەوان ئێستا دەخوازن »ئۆتۆنۆمییەکی ئێستێتیکی بە سەردەم بدرێتەوە کە بەهۆی سەروەریی کولتووریانەی فەڕەنساوە

لەدەستچووبوو (…)، هەر بەگوێرەی ئەوەش دروشمە نوێکان لە هەژانی ئاگامەنددا بەرانبەر تێگە دێرینە ڕێنوماییەکان دانرابوون: ئێستا ژێنی (بلیمەت) وەک لەبریی بۆ ئەو ڕێسا بەندکارانە دادەنرێت کە دەبوو سەرەتا هەڵبەستقانێکی چاک فێریان ببێت«؛ کەواتە ئێستا کەسێتییەک وەک بنەڕەتی ئافراندن وەردەگیرێت کە »… لە سروشتەوە دەزانێت وروژێنەران□ بیه□نێتەوە، بەو هۆیەشەوە مافی هەیە سەربەخۆ سەرپێچیی نەریتەکان بکات«(3). لەم ڕوانگەیەوە بلیمەت هێزی ئافراندنی خۆی، هەروەها ڕەسەنێتی و ئینتوئیسیۆن (حەدەس، نەزەری ڕوون و ئاشکرا، ئیلهام) بەهەند وەردەگرێت نەک پابەند بێت بە ڕێسای چەسپێنراوی ئەدەبی یان هونەری□وە؛ ئەو هەروەها هەست دەخاتە سەرووی ئاوەزەوە و جەخت لە سروشتێتی و ئاوەڵابوونی سەبژێکتیڤی دەکات.

یاخیبوونی گەنجان لە ڕێنوماکانی کردار و هۆنینەوەی ئەدەبی، لە „ژۆرنالی گەشتەکانم“ی یۆهان گۆتفرید هێردەردا (ساڵی 1769) ئاشکرا دەبێت:

«من بەدڵی خۆم نەبووم، نە وەک کەسی جڤاکی لەو نێوەندەدا کە من تێیدا بووم و نە لە خۆداخستندا کە بە خۆمم دابوو؛ من وەک مامۆستای فێرگە بەدڵی خۆم نەبووم، کایەکە بۆ من زۆر تەنگ بوو، زۆر نامۆ بوو، زۆر نەگونجاو بوو، من خۆیشم بۆ ئەو کایەیە زۆر دوور و نامۆ و سەرقاڵ بووم؛ من وەک بیورگەر (بۆرژوا) بەدڵی خۆم نەبووم، چونکە جۆری ژیانی خانەوادەییم سوودی جددیی کەم بوو و ئارامییەکی تەمەڵ و زۆر جار قێزەوەنی هەبوو؛ لە کۆتاییدا من زۆر کەمتر وەک نووسەر بەدڵی خۆم بووم، ئەوە کاتێک من باسوخواسێکی ئەوتۆم وروژاندبوو کە چە بۆ ستاندەکەم زیانبەخش بوو و چە بۆ کەسی خۆم هەستیار بوو. کەواتە من هیچم بەدڵ نەبوو. وەلێ من بوێری و هێزم نەبوو تا هەموو ئەم دۆخە نالەبارانە تێکبشکێنم و ڕێژینێکی دیکە بگرمە بەر»(4).

2) بڕوای بزاوتی ڕۆشنایی بەگشتی ئەوە بوو ک□ م□ر□ڤ وەک بوونەوەرێکی سروشتی دەتوانێت بە توانستی ئاوەز باڵاترین فۆرم بەدیبهێنێت، وەلێ هاوکات بۆ ئەم مەبەستە پەروەردەی کولتووری و ئێستێتیکی بە پێویست دادەنێت. ئەدەبی کلاسیکیی ئەڵمانی پابەند دەمێنێتەوە بە ئیدیالەکانی بزاوتی ڕۆشناییەوە، وەلێ هاوکات پەرەی پێدەدات، ئەویش بە پێکەوەگرێدانی ئاوەز و هەست، کەواتە ئیدێکانی بزاوتی ڕۆشنایی و ئەدەبی هێرش و پاڵنان تێکههڵکێش دەکات. بەڵێ، تەنانەت خودی گوێتە و شیلەر، هەردوو هەڵبەستقانە مەزنەکەی کلاسیکی ڤایمار، لە گەنجێتییاندا سەر بە ئەدەبی هێرش و پاڵنان بوون. بۆ نموونە ڕۆمانەکەی گوێتە بە ناونیشانی „موئاناتەکانی ڤێتەری لاو“،

هەروەها دراماى „جەردەکان“ی شیلەر، سەر بەم ئاڕاستە ئەدەبیەن. ئەوان هێدی هێدی لە خەیەتیی سەزمەندەوە کە مۆرکی هێرش و پاڵنان بوو، وەرچەرخان ڕووەو پرنسیپەکانی ڕۆشناییەکان کە بریتی بوون لە ئاوەز، لێبوردەیی، هومانیزم و کۆشش بۆ پەروەردە، بێگومان بەبێ ئەوەی دەستبەرداری هەستەکەتی ببن. بۆ ئەوان جوانەتی، واتا ئەدەب و هونەر، دەبن بە دەستوێژی پەروەردەی مرۆڤ (کە لە خوارەوە بەڕوونی لای شیلەر دەیبینین). لەم ڕوانگەیەوە نووسەرانی کلاسیکی داوا دەکەن کە پێویستە نووسەر “وەک نووسەر” بەرپرسیاریی مۆرالی و سۆسیال وەربگرێت، ئاخر لە بەر ئەوەی مرۆڤ لە سروشتەوە بەتوانا یە بۆ فێربوون، ئەوا گەرەکە نووسەران و هونەرمەندان ببن بە مامۆستای خەڵک، ئەمەش بەواتای، ئەوان هونەر و جوانی وەک دەستوێژی پەروەردەکردنی مرۆڤان دادەنێن تاکو بیبانگەیەنن بە مرۆڤپەروەری. وەلێ ئەم هەڵویستەی نووسەران ئەنگازمە (ئیلتیزام) نییە، بەڵکو ئەوان شۆڕشی ئەستەتیکی دەهێننە پێشخانی بەرپرسیاریی نووسەر و هونەرمەندەوە. ئەمە بە تێگەیشتن لەم هەڵوێستە ئەستەتیکییەی نووسەرانی کلاسیکی گەرەکە ڕووبکەینە کاریگەرییەکی دەرەکی لەسەر ئەوان کە شۆڕشی فەڕەنسییە.

3) شۆڕشی فەڕەنسی کۆتایی هێنا بە شانشینیی ئەبسۆلوتیستی، وەلێ بەدوویدا ناسەقامگیریی سیاسی هات و لەژێر دەسەڵاتی تێرۆری ژاکۆبییەکانی ڕۆبسپیار و سان ژۆستدا گەیشت بە لوتکە، لە کۆتاییشدا بە کایزەرەتیی ناپۆلیۆن بۆناپارت کەوتەوە. ئازادی و یەکسانی و برایەتی، کە ئیدیالی شۆڕشی فەڕەنسی بوون، وەک ئیدە واتای ڕێنوماییان بۆ ئەو سەردەمە وەرگرت. وەلێ نووسەرانی کلاسیکی ڤایمار دەسەڵاتی تێرۆری ژاکۆبییەکانیان بە پاشەکشە لەو ئیدەیانە دانا. بۆ نموونە شیلەر دەستبەرداری ئیدەکانی شۆڕشی فەڕەنسی نابێت، هەروەها دەوڵەتی ئاوەز کە ئیدیالی ئەو شۆڕشە بوو، هەر ئیدیالی ئەو دەمێنێتەوە، وەلێ لەژێر کاریگەریی ڕوداوە خوێناوییەکانی شۆڕشدا دەگات بەو باوەڕە کە دەبێت بۆ ئەو مەبەستە ڕێگەیەکی دیکە بگیرێتە بەر: پەروەردەی ئەستەتیکیی مرۆڤ، واتا ئەو مرۆڤە کە لە خۆی نامۆبووە، ئەمەش لای شیلەر بەواتای: مرۆڤ دابەشیوە بەسەر ڕەمەک و ئاوەزدا. یەکخستنەوەی مرۆڤ، یان ئاشتکردنەوەی مرۆڤ لە تەک کرۆکی سروشتییانەی خۆیدا کە بەئاشکرا کاریگەریی ڕوسۆیە لەسەر ئەو، گەرەکە لە هونەردا و هەروەها بەڕێی هونەرەوە بهێنرێتەوە دی، بەوەش هارمۆنی لە نێوان تاکەکەس و جڤاکدا چێبکرێت. لە کاری هونەریدا گەرەکە کەتوارێکی دیکەی جیاواز لە کەتواری بەرجەستەی جیهان بسازێنرێت، شۆڕش گەرەکە ئەستەتیکی بێت لەدژی چێژی خەڵک بەگشتی.

ئەو سێ توخمە دیاریکراوەی سەرەوە بنەڕەت و پاڵهێزی یاخیبوونی نووسەران بوون. وەلێ ئەوان هاوکات ئەدەب و هونەری ئەنتیکە (لە ڕووی مێژووییەوە دەکەوێتە نێوان 800 پێش زایین و 600 پاش زایین) وەک نموونە بۆ ئافراندنی خۆیان وەردەگرن. مەرکی سەرەکیی کارە هونەرییەکانی ئەنتیکە بریتی بوو لە „سەرجەمێتی“ یان „داخراوی“، جوانییەکەشیان لە هارمۆنی و سادەیەتی و مەزنیی خامۆشدا دەردەکەوت. هەر پابەند بەم نموونە بنەڕەتییەوە نووسەرانی کلاسیکی دەخوازن هارمۆنی لە نێوان هەست و ئاوەزدا بهێننە گۆڕێ پێکەوە لەتەک کێششدا بە هومانێتی و کامیلێتی. بێگومان نووسەران نایانەوێت لاسایی ئەو هونەرە بکەنەوە، بەڵکو „پەرەپێدانی مۆدێرن“ی هونەرەکە دەبێت بە ئامانجیان. هونەری ئەنتیکە بۆ ئەوان بەتایبەتی بەڵگەیە بۆ ڕەسەنێتیی فۆڕم، وەلێ ئێستا دەبێت پابەند بە مەرجەکانی سەردەمی خۆیانەوە واتای دیکەی پێبدرێت. بە تێڕوانینی ئەوان، بێگومان لە ئاگاییانەوە بۆ فۆرم کە لە باڵاترین ڕادەدا گۆڕانی پێدەدەن، هونەر ئۆتۆنۆمە و بۆ خۆی گەردوونێکی ئۆتۆنۆم چێدەکات کە هاوکات کردەکێتییەکی (ئەکتوالێتییەکی) خۆیی هەیە و دەتوانێت بەو ڕێیەوە کاریگەری لەسەر مرۆڤان بنوێنێت.

بەکورتی: مەرکەکانی کلاسیکی ڤایمار بریتین لە: هارمۆنی، ئازادیی خوددیاریکردن (ئۆتۆنۆمی)، مرۆڤپەروەری و جوانی. ئیدیالی „مرۆڤی جوان“، یان کامیلبوونی مۆرالی و ئێستێتیکیانەی تاکەکەس، گەرەکە بە پەروەردە و کولتوور بەدیبهێنرێت، وەلێ ئەوە تەنیا ژێنییە (بلیمەتە) کە لەتوانایدایە ڕاستینە بئافرێنێت، لێرەشدا سروشت، وەک ئەوبەرەکەی ژیاری، دەبێت بە سیمبۆلی ئازادیی نێوەکی و دەرەکی. وەلێ ئەمە لێرە وێنەدانەوەی یان لاساییکردنەوەی سروشتمان نییە وەک لە ناتورالیزمدا کە بۆ نموونە شیلەر بەتوندی ڕەتی دەکاتەوە. دانانی ئەدەب و هونەر لەژێر ڕکێفی یاساکانی سروشتدا ئەو واتایە دەگەیەنێت کە ئەوە هونەرمەندە بڕیار دەدات داخۆ چی جوان بێت. شیلەر لەتەک کانتدا هاوڕایە کە خودی ژێنی سروشتە و نائیفانە (سروشتییانە) دەئافرێنێت: «هونەری نائیف (Naiv) خۆی سروشتە و لاسایی سروشت دەکاتەوە. ئەو ڕاستەوخۆ یەکگرتووەیە لەتەک ئەو کردەکێتییەدا کە خۆی دەیەوێت دایبڕێژێت، بۆیە ئەو بەگوێرەی یاساگەلی ئاگالێنەهاتوو (کەواتا نەک ئاگامەندانە – ن)، وەلێ هەردەم ئۆبژێکتیڤی، کاردەکات. ئەوە خودی بابەتە داڕێژراوەکانن کە ڕەوتی داڕشتن بۆ ئەو دیاری دەکەن (…)، هەروەها ئەوە ئیدەکانی ئاوەزن کە بەڕێیانەوە جۆری داڕشتن وەک ڕێنوما دادەنرێت، کە ئیدی هونەر کەمتر کردەکێتی، بەڵکو پتر ئیدیال دادەڕێژێت«(5). جوانیی هونەر لەم ڕوانگەیەی کارایی ژێنییەوە دەگەڕێتەوە بۆ ئینتوئیسیۆن

وەک بەهرەیەکی سروشتی، بەمەش کاری هونەری هاوکات دەبێت بە بەرهەمی سروشت.
کەواتە نووسەرانی کلاسیکی لەو سەردەمە شێواوەی شۆڕش و ناکۆکیی تەنییەوەی جڤاکیدا هارمۆنی بە تاکە مەرهەمی دەروون دادەنێن، لێرەشدا ئێمە دەبینین کە بۆچی نوسەرانی ئەنتیکە دەبن بە نموونەی داڕشتنیان: تەنیا ئەوان کاتی خۆی بەڕاستی زانیبوویان هارمۆنی دابڕێژن. ئەوە کە بە بەردیدی کلاسیکییەکانەوەیە، مرۆڤی ئیدیالە کە تەواو جیاوازە لە مرۆڤی کەتوار، واتا لەو مرۆڤە کە بە تێڕوانینی شیلەر یان لەژێر ڕکێفی هەست و سۆزدایە و بەوەش وەحشییە، یاخود پابەندی ئاوەزە و بەوەش بەڕبەڕە. وەلێ کاتێک مرۆڤ (خوێنەر، لێڕوانەر) لە داڕێژراوە ئەدەبی و هونەرییەکاندا ئەزموونی جوانێتی و کامیلەتی دەکات، ئیدی بۆ ئارامیی دەروون دەگات و کەتواری شێواوی لەبیردەچێتەوە. بۆیە دەشێت نووسەر وەک وەرگری بەرپرسیاری ببێت بە پاڵهەزی گەیشتنی خوێنەران و لێڕوانەران بە مرۆڤپەروەری. ئێستا جوانی، ئەدەب و هونەر، دەبێت بە نێوەندیاری ڕاستی، وەلێ ئەوە جوانێتییەکە کە پابەندی ئیدیالەکانە. هەروەها داڕشتنی ئەم جوانێتییە تەنیا کاتێک سەردەگرێت، گەر وازبهێنرێت لە هەر ئەنگاژمەیەکی (ئیلتیزامی) سیاسی. ئاخر ئەنگاژمە هەڵوێستێکی لایەنگرانەیە، „لایەن“گریش وازهێنانە لە هەمەکێتی (تۆتالێتی). لەم ڕوانگەیەوە ئەدەب و هونەر خۆیان مەبەستن نەک مەبەستی دەرەکیان هەبێت.

(تێبینیی نووسەر: لە تەک بڵاوبوونەوەی دوا بەشدا پەراوێزەکانی دیکە و لیستی سەرچاوەکان دادەنرێن)

رۆمانی کاتێك ئەتڵەس شانەکانی هەڵتەکاند.. ئاکۆ عەبدوڵڵا

جیهانێك بێ ململانێی لەپێناو گەشەپێدان و چەقبەستوویی

ئاین راندی رۆماننووس و سیناریۆنووس و فەیلەسوف و شانۆنووس، بەناودارترین تیۆرداڕێژەری هزری (بابەتگەری) دادەنرێت. وەك

رۆمانووسێکی سەنگینیش خاوەن ستایلی رەوان و ئەندێشەی سەرکێش بوو. ساڵی 1957 رۆمانی (کاتێك ئێتڵێس شانەکانی هەڵتەکاند Atlas Shrugged) بڵاوکردەوە کە ناوەرۆکەکەی لەشێوەی ئەندێشەی زانستی و نهێنی و ڕۆمانسی و چەشەی فەلسەفییانەیە. درێژترین ڕۆمانیشیەتی. رەنگدانەوەی تەنگژە ئابوورییەکان و گرفتی دۆزی وزەیە. هاوکات رۆمانێکی تەشویقییە و رازی تاوانی کوشتنیشە، کوشتنی گیانی مرۆڤ لەسەر دەستی رۆشنبیری بەکۆمەڵ. مانگرتنی خاوەن کارگەکان و بەگەڕخەرە سەرەکییەکانی کۆمەڵگەیە. وێنەیەکی ئاڵۆز و کێشندەی گەندەڵی و ئابووری و سیاسی و ئەخلاقییە کە لە (تەبایی) نێوان حکومەت و بزنسمانەکان دێتە ئارا. تێیدا ئاین راند وێنەی شارە خوازراوەکەی (یۆتۆبیا)ی لەدۆڵی گالت کێشاوە وەك (کۆمەڵەیەکی خۆبەخشی لەنێوان خەڵکی کە تەنیا بەرژەوەندی تایبەتییان بەیەکەوە کۆیان دەکاتەوە، بەبێ هیچ رێکخستنێکی فەرمی). هەروەها تێیدا بەرگری لەتاکبوونی مرۆڤ و سەربەخۆبوون و بیرۆکەی بەرهەمهێنان کردووە کە بەردەوامبوون و پێشکەوتن بەکۆمەڵگە دەبەخشی. واتا تەنیابوونی مرۆڤ و سەربەست بوونی ئەو ئایدیایە بەدەستهاتووەی کە بەردەوامی و پێشکەوتن بەکۆمەڵگە دەبەخشێ. لەناو رووداوەکانیشدا ئەوەی سەلماندووە پێشکەوتن و بەرهەمهێنانی ناو کۆمەڵ پێویستی بەعەقڵیەتییەکی بابەتییانە و بەها بۆداڕێژراو و نموونەیەکی دوور لەدەسەڵاتی سەپێنراوەی نەزانانە هەیە. ئەوەش بەدیاردەخات لەخۆبردوویی سەرەتا دەبێتە هۆی داڕمانی مرڤ و دواتر کۆمەڵگە. تێیدا جیهانێك دەبینین بەرهەمهێنەرەکانی لەبەرهەم دەوەستن و ماندەگرن لەکاردا بۆ ئەوەی لەهەموو شوێنێك ئاژاوە سەرهەڵبدات و خەڵکیش هۆشیان لەدەستبدەن بەوەش راکە راکەی خەڵکی بۆ بەرژەوەندییەکانیان خێراتر دەبێت. هەرچەندە ڕووداوەکانی ڕۆمانەکە لەشاری نیویۆرکە، بەڵام نووسەر کاتی بۆ دیاری نەکردووە، بۆ ئەوەی جەخت لەسەر ئەو بیرۆکەیە بکاتەوە پەیوەندی بەقۆناغێکی دیاریکراو نییە. تێیدا دەبینین لەشوێن کۆنگرێس (دەسەڵاتی یاسادانانی نیشتمانی) و لەبری سەرۆکیش (گەورەی دەوڵەت) هەیە. خاوەن کارە تایبەتییەکان بەدەست یاسای ئارەزوومەندانە و ڕەسای خنکێنەر دەناڵێنن. کارەکتەرەکانی دوو گرووپی تەواو جیای ناو کۆمەڵگەن. گرووپی یەکەم کەسانی هۆشدار و بەرهەمهێنی لایەنە جۆراوجۆرەکانی ژیانن کە. گرووپەکەی دیکە ئەو کەسانەن کە تانە لەخاوەن هۆش و داهێنەران دەگرن، ئەوانەی لەبەردەم رەوڕەوەی پێشکەوتن وگەشانەوەی ژیان لەمپەرن. لەنێویاندا داگنی تاگارتی بەڕێوەبەری هێڵی شەمەندەفەر هەیە کە هێڵەکەی لەباوك و باپیریەوە بۆ جێماوە و بەردەوامیش هەوڵی گەشەپێدانی دەدات. هانك ڕیاردنیی سەرمایەداریش

هەوڵی داهێنانی پێکهاتەیەکی نوێ بۆ ئاسنی جۆش دەدات تاکو بەتایبەتمەندییەکانی رکەبەری بەرهەمهێنراوی هاوشێوەی ناو بازاڕ بکات. ئەوان خەبات دەکەن بۆ بەرگریکردن لە سەرمایەکەیان لە بەرامبەر دزەکان کە هەوڵدەدەن بەرهەمی کارەکانیان تاڵان بکەن. هاوکات بارودۆخی ئابووری ڕۆژ لەدوای ڕۆژ خراپتر دەبێت. دواتر تێدەگەن کە کەسێکی نهێنی هەیە بەناوی جۆن گالت کە خاوەن سەرمایەکان هاندەدات بۆ وازهێنان لە کۆمپانیا و وەبەرهێنانەکانیان کە ئەوە هەوڵە بۆ لەبەردانی تاکە بەرهەمدارەکان لە کار و دژایەتیکردنی دزەکان. جۆن گالتی سەرکردە و قسەکەر بەناوی بابەتگەری و دەستەکەی، رادەکەن بۆ ئەوەی لەدەرەوەی دەسەڵاتی حکومەت ئۆردوگایەك دامەزرێنن کە ئازادی تێدا هەبێ بۆ داڕێژتنی یاسا تایبەتییەکانیان. گالت ئەوە ڕەتدەکاتەوە هیچ ئەرکێکی بەرامبەر ئەوانی دیکە هەبێت و پێشبینی هیچ ئەرکێکی ئەوانیش لەبەرامبەر خۆی ناکات. لەکۆتایی رووداوەکان بیرمەندان سەردەکەون دوای ئەوەی تەواو پابەندی ئەوە دەبن لەپێناو نەیارەکانیان نەژین. شایەنی باسە ناوەرۆکی ئەو ڕۆمانە تا ئێستا فیلمێکی سێ بەشی لێداڕێژراوە کە جون بوتش دەریهێناوە.
ئەتڵەس لە ئەفسانەی یۆنانیدا، بۆ هەتاهەتایە سزای هەڵگرتنی قوبەی ئاسمانییەکەی بۆ دەرچووە. لەڕێوە ڕۆمانەکە پرسیاری ئەوە دەکات، ئەگەر ئەتڵەس بڕیار بدات شانەکانی هەڵبکێشێت و ئاسمان بکەوێتە خوارەوە، چی ڕوودەدات؟ کەواتە چی ڕوودەدات کاتێک ئەندامانی بەرهەمهێنی کۆمەڵگا دەستبەرداربن و دەست لەڕۆڵی خۆیان هەڵبگرن؟ بەجۆرێکی دیکە پێمان دەڵێت چۆن پێویستیمان بەمیتۆدێکی فەلسەفی سەخت هەیە تاکو گیان لەنوێ بێتەوە بوون و بونیاتی جیهان بکەینەوە.
لەو بەرهەمەیدا ئاین راند پشتیوانی خۆی بۆ عەقڵانییەت و تاکگەرایی و سەرمایەداری بازاڕی ئازاد و پێشبڕکێیەکان دەربڕی و دووپاتیشی کردەوە گەشەکردن و بەرهەمهێنان لە کۆمەڵگادا پێویستی بە عەقڵانییەتی بابەتی هەیە. شایانی باسە کاریگەری ئەو ڕۆمانە بەسەر کۆمەڵگەی ئەمەریکی هێندە فراوانە دەڵێن گەورە کۆمپانیاکان ئەندامییەتی هیچ کەسێك قبوڵ ناکەن گەر پێشتر ئەو ڕۆمانەی نەخوێندبێتەوە. لەڕاپرسییەکی کتێبخانەی کۆنگرێسی ئەمەریکیش، دوای ئینجیل بەپلەی دووەم هات وەك کتێبێك کە زۆرترین کاریگەری بەسەر خوێنەرانی ئەمەریکی هەبێت.

ئاکۆ عەبدوڵڵا

نووسەر لەچەند دیکدا:

- ئەلیسا زینڤیڤنا رزنباوم، ناسراو بەئاین راند رژی 2 ی شوباتی سای 1905 لەشاری سانت پیتەرسبورگی رووسیای قەیسەری ئەوسا هاتە دنیا.
- لەکاتی شۆشی ئکتبەری سای 1917 خزانەکەی ئازاری زریان چژت. بلشەفییەکان دەستیان بەسەر دەرمانخانەکەی باوکیدا گرت و ناچاربوون ب قرم (ئکرانیا) رابکەن.
- سای 1921 لەگە خزانەکەی گەاوە شاری سانت پیتەرسبورگ و چووە زانک.
- سای 1924 لە (پەیمانگەی هونەری سینەمایی) خوندی.
- 1926 لەولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا نیشتەج بوو. ئەمەو ئارەزووی نووسین لەبواری سینەما بەرەو هلیود کشی کرد و کمەك سیناری ب فلیم داژت.
- رمانەکانی (ئمە زیندووین)، (سروود)، (کانی) و چەندان کتبی دیکەی نووسیوە لەوانە: (فەزیلەتی خپەرستی)، (ب رشنبیری نو)، (سەرمایەداری: ئایدیای نەناسراو)، (مانیفستی رمانسیەت)، (چەپی نو: شش دژی پیشەسازی)، (پشەکی ب زانستناسی بابەتی)، (فەلسەفە: ک پویستی پیە).
- سای 1982 بەنەخشی شرپەنجە کچی دوایی کرد.

برایتی گلان بوو یاخود چی؟..

رمان ئامین

لای بشك ل کوردستانیان ئو ئانگاریانی وبووی ستاتی باکور و ژهاتی سوریا بوونو بهی چیتی چمکی برایتی گلانو بوو ک بوو هی کئاوژی گرووپ و خ عربیکان و هگانویان. لای خ عربکانی ق و دزووریش ک بوونیادکی کمایتی ئبستراکت و دواکوتوویان هی، بوونی ئنجومن مدنی عربی ئو ناوچان شتکی کارتنی بوون و

بەیار لە دەستی سەرانی کوردی حەسەکە-قەندیلدابوو. سا لە ڕاستیدا هەردوو بەچوونەکە ڕواڵەتی و کورتبینانەیە و ناتوانێت وەڵامدەری ئەو پرسە بێت. لە ڕاستیدا ئەو ئاڵەنگاری و پاشەکشانە بەهۆی ناوەڕۆکی ئەو پڕۆژەیەوە نەبوو کە خۆی لە برایەتی گەلاندا مانەفێست دەکرد، چونکە هەر لە بنەڕەتەوە کورد دەبوو لەژێر باندەری بانگەشەیەکی تاکتیکیدا حوکمی ئەو ناوچانە بکات کە خۆی لە بانگەشەی برایەتیدا دەبینێتەوە. بە تایبەت کە سیستمی جیهانی بە هیچ جۆرە ڕێگە نادات کە کورد لەژێر بەیداخی ناسیۆنالیستیدا بێتە مەیدان و خەبات بکات، چونکە ئەو سیستمە لای وایە کە ناوچەکانی کوردستان بە تەنها کوردیان تێدا ناژی و ئەوە سەردەکێشێت بە ئاڵۆزی و پشێوی کە زەرەری گەورە لە کۆی سیستمەکە دەدات، لێرەدا شوێنی نییە زیاتر لەم بابەتە بدوێین. سا پرسی ئەو ئاڵەنگاریانەی کە ڕووبەڕووی ستاتەی بارەس بووەوە خۆی لە چەندین هۆکار و ئەنگێزەدا دەبینێتەوە کە ئەمانەن:.

یەکەم: هێزە عەرەبەکانی ئەو ناوچانە هەستیان دەکرد پەراوێز خراون و ناوچەکانیان وەکو پێویست ئاوەیان لێنادرێتەوە و داهاتی نەوتی ئەو ناوچانە بۆ خودی ئەو ناوچانە خەرج ناکرێن. ئەگەرچی ئەو ناوچانە دەوڵەمەندترین ناوچەی نەوتین، سا لە دێر زەمانەوە و لە سەردەمی ڕژێمە یەک لە دوای یەکەکاندا تامپۆیەکی جێهێڵراون و لە سەرەتاترین خزمەتگوزاریەکان بێبەشن، ئەو ماوەیەش کە کورد باڵادەست بوو تێیاندا، ئەمریکا بەشێکی بەرچاوی نەوتەکەی دەبرد، لە چوارچێوەی قەرەبووکردنەوەی ئەو تێچوانەی کە بۆ شەڕی داعش و لاوازکردنی ڕژێمی سوریا خەرجی کردبوو، ئەوەشی بە بارەس دەگەڕایەوە زیاتر لە بواری سەربازی و تونێل لێداندا خەرج دەدرا.

دووەم: سیستەمی پەروەردەی مۆدێڕن و گۆڕینی پرۆگرامەکانی خوێندن بەپێی مێتۆدەکانی "نەتەوەی دیموکراتیک" لای زۆرێک لە هێزە پارێزگارەکان وەک هەوڵێک بۆ سڕینەوەی ناسنامەی عەرەبی و ئیسلامی بینراوە. لەلایەکی ترەوە هەرچەندە دروشمی "پێکەوەژیانی ئاشتیانەی گەلان" زۆر جوان بوو، بەڵام جێبەجێکردنی لەسەر ئەرزەکی واقیعی کە ساڵانێکی زۆرە بە بیری نەتەوەیی و ئاینی توندڕەو پەروەردە کراوە، کارێکی ئاسان نەبوو. گونجاندنی سیستەمێکی مۆدێرن و پێشکەوتنخواز لەگەڵ پێکهاتەی عەشایەری و کۆنەپارێزەکان لە هەندێک ناوچەدا، جۆرێک لە لێکتێنەگەیشتنی دروست کرد. ئەم ئایدۆلۆژیایە بە کۆمەڵگەیەکی خێڵەکی وەک دێرەزوور و ڕەققە نامۆ بوو". هێزەکان لەسەر بنەمای ئینتیمای خوێن و سەرۆکایەتی کلاسیکی ڕاهاتوون، نەک

کۆمۆن و ئەنجومەنی دیموکراتیک. هەسەدە دەیویست مۆدێلێکی “ئایدیالیستی و مرۆیی” لە ناوچەیەکی “ماکیاڤێلیستی و جەنگەڵیدا” جێبەجێ بکات. لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، کاتێک تۆ باس لە مافی ژن و دیموکراسیی ڕاستی□قینە دەکەیت، تەنها ڕووبەڕووی دەوڵەتەکان نابیتەوە، بەڵکو ڕووبەڕووی سیستەمێکی کۆنی چەند هەزار ساڵەش دەبیتەوە. عەشیرەتەکان دەترسان لەوەی کچان و ژنانیان وەک ناوچە کوردیەکان ئازادانە بەشداری ژیانی گشتی بکەن و بەوە بوونیادی عەشیرەتگەرایی تێکبچێت کە هەزاران ساڵە هۆکاری مانەوەیانن□ لە دەوریدا، بۆیە هەر لە سەرەتاوە مووی لەشیان بەم پرانسیپانە گرژ ببوو.

سێیەم: ناچاری سەپاندنی کەشی سەربازی، لەناوچەکانی ڕەقە و دێرەزووردا، بەهۆی زاڵێتی کەلتووری خێڵەکی و یاخێتیەوە. هەسەدە ناچاربوو بە چڕی کەشی سەربازی بچەسپێنێت، چونکە ئەو ناوچانە هەمیشە وەک بۆمبی تەوقیتکراو وابوون و ئەگەری تەقینەوەیان هەبوو، چونکە بوونیادی کۆمەڵایەتی ئەو ناوچانە بە ڕادەیەک خێڵەکیانەیە کە لە هیچ کوێی دنیادا وێنەی نییە. خێڵ هەمیشە جێی دەسەڵاتی گرتووەتەوە، پێکدادانەکانی ساڵانی ٢٠٢٢ -٢٠٢٣ و خۆپیشاندانەکان و تەراتێنی دەزگا هەواڵگریەکانی ناوچەکە، دۆخی ئەو ناوچانەی بە ناجێگیری هێشتبووەوە، بە تایبەت کاتێک هەسەدە ئەحمەد خەبیل ناسراو بە “ئەبوو خەولە”ی سەرۆکی ئەنجومەنی سەربازی دێرەزوری دەستگیرکرد، عەشیرەتە عەرەبەکان ئەوەیان وەک لێدان لە شکۆی ئەوان بینی و ئەوە بووە هۆی ڕاپەڕین و چەخماخەی پێکدادانی چڕ و پڕ کە تا ئەم دواییانەش خۆش نەبووەوە و هەزاران ماڵ ئاوارە بوون.

چوارەم: ڕۆڵی وڵاتانی ناوچەکە و گەمەی دەزگا هەواڵگریەکانیان: عەشیرەتە عەرەبەکانی ڕەقە و دێرەزور بنکە و پێگەی خزمایەتیان لە دیمەشق و زۆر جێگەی تری وڵاتانی عەرەبیدا هەن، بەهۆی ژن و ژنخوازییەوە. بۆیە پێش ڕووخانی ئەسەد، ئێران و ڕژێمی ئەسەد ئەو هۆزانەیان هان دەدا کە هەو□ ب□د□ن ئەمریکا لەناوچەکانیان دەرپەڕێنن، یاخود بەلایەنی کەمەوە ببنە سەرچاوەی هەراسانی بۆیان، لەو پێناوەدا هەموو شتێکیان پێشکەش دەکردن.. وەک ئەو یارمەتیانەی پێشکەشی ئیبراهیم هەلفەل و هاوەڵانی دەکرا کە خۆی دەدا لە ملیۆنان دۆلار.

هەرچی ڕۆڵی سعودیە و قەتەرە، چ لە ماوەی پێش ڕووخانی ڕژێمی ئەسەد و دوای ڕوخانیشیدا کاریگەر بووە. سعودیە خۆی وەک دایکی دنیای عەرەب دەبینێت، بۆیە لە سەرانسەری دنیای عەرەبدا هەمیشە ڕۆڵی خۆی

بە شێوەیەکی ئاسایی بەگەڕخستووە و چووەتە نێو سیاسەتی ناوخۆی وڵاتانی ناوچەکە، بە تایبەت سوریا. لە پێش ڕووخانی ڕژێمدا دیپلۆماتەکانی لە ڕێی ئەمریکییەکانەوە دەناردە لای هێزەکان بەتایبەت هێزەکانی "عەگیدات و شەمرات" و پارەداری دەکردن بە ئەوەی ڕێگری لە نفوزی ئێران بگرن لە ناوچەکانیاندا و وڵایان بکەنەتەوە. لە دوای ڕووخانی ئەسەدیش دیسان بە هاوبەشی لەگەڵ قەتەر و تورکیادا ڕۆڵی کاریگەری هەبووە، چونکە سعودیە وایدەبینێت سیاسەتی کوردی دەبێتە هۆی داماڵینی ناوچە عەرەبیەکان لە ڕەمزە ئیسلامی و عەرەبیەکان و کورداندنی ئەو ناوچانە. هەرچی قەتەریشە بە هەمان ئامانج سەدان ملیۆن دۆلاری خستووەتە بەردەم هێزە عەرەبەکانی ناوچەکە بۆ ئەوەی بتوانێت هەم بە گژ پڕۆژەی کوردیدا بچێتەوە، هەمیش ڕێڕەوی سوتەمەنی خۆی قایم بکات و درێژیکاتەوە بەرەو تورکیا و لە تورکیاوە بەرەو ئەوروپا.

پێنجەم: ڕۆڵی ئەمریکا. ئەمریکا بەشێوەی فرەکارت و فرەئامانج لە گەمەپانەکەدا گەمەی خۆی دەکات و کردووە، لەلایەک پەیوەستی بە هاوئاهەنگی کورد بوو لە سەردەمی داعشدا و بۆ ئەوەی لە ڕێی ئەوانەوە نفوزی خۆی بسەپێنێت و کوردیش بکات بە کارتێکی کاریگەر بەدەست خۆیەوە. لەلایەکی دیش نەیدەویست کە کورد بە ئەندازەیەک پەل بهاوێت و گەورە ببێت کە جڵەوی لەدەستی دەرچێت بۆیە لاری نەبوو لەو ئاڕنگاریانەی تورکیا و قەتەر و سعودیە ڕووبەڕووی کوردیان دەکردەوە بە تایبەت سەردەمی ئیدارەی بازرگانە بەمەڕاڵەکە "ترامپ" و نەردەکەی " تەم باراک". بە تایبەتی لەم دوایانەدا و لە پرسی ڕێکەوتنی پاریسدا، ئەو ئاسانکاریانەی تورکیا-سعودیە-قەتەر بۆ ئیسرائیلی کوەی ئەمریکایان کرد و باشووری سوریایان پێشکەش کرد، وایکرد ئەمریکا نەرمی زیاتر بنوێنێت، بە تایبەت کە ئەو هەڵە سوننەیە تا ئێستا هاوئاهەنگ لەگەڵ بەرژەوەندیەکانی ئەمریکا و نەیاریکردنی دوژمنەکەی ئەمریکا و ئیسرائیل کە ئێرانە هەنگاوی ناوە.
وە ڕەهەندێکی دیکەی ئەم پرسە ئەوەیە ئەگەربەتوو هێڵی سوتەمەنی قەتەری بە سوریادا بگاتە تورکیا و لەوێوە بە ئەوروپا، ئەوا دەبێتە هۆی بەبایەخکردنی سوتەمەنی ڕووسیا بە ئەوروپا و بەوە ڕووسیا گورزێکی کاریگەر دەخوات. بۆیە ئەم پێناوانە بوونە هۆی ئەوەی ئەمریکا چاوپۆشی لە گەڵەکۆمەی سەر کوردان بکات. پێشتریش ئەمریکا ڕێی بە دیپلۆماتکارە قەتەری و سعودییەکان دەدا بە ئاشکرا تەراتێنی ڕەقە و دێرەزور بکەن و پەیوەندی لەگەڵ هێزە عەرەبەکان قایم بکەن، هەرکاتێکیش هەسەدە ڕێگری لێدەکردن، ئەمریکا پاساوی

دەهێنایەوە بەوەی کە باش نییە دژایەتی پڕۆژە ئاسەیییەکانی سعودیە لە ناوچەکە بکەن، بە تایبەت ئەوەی کە بەناوی پڕۆژەی هاوکاری و ئاوەدانکردنەوەوە دەهاتنە ناوچەکە. چونکە ئەمریکا بۆ خۆی نەوتی ئەو ناوچانەی دەبرد و هیچی لێنەدەهێشتەوە، لەو چوارچێوەیەدا لاری نەبوو کە سعودیە و قەتەر ناوچەکە ببوژێننەوە و ڕێگری لە نفوزی ئێرانیش بکەن.

ئەمە چۆن زمان بەکار دێنین؟!..
سەدیق سەعید ڕواندزی

هەموو زمانێکی شیعری، هەڵگری بونیادێکی واتاییە، بەو مانایەی زمان لە دەقی شیعریدا، ئەگەر لە ئاستی دەربڕین و فۆڕمیشدا مانایەکی دیاریکراوی هەبێت، ئەوا هەمان ئەو زمانە دەشێ لە چەندین دەلالەتی دیکەی زمانەوانی بیخوێنینەوە. بێگومان هەموو دەقێك هەڵگری مانایەکە، بۆیەشە لە ڕێی زمانەوە ئەو مانایە دەگەیەنرێت.زمان لە دەقی ئەدەبیدا، هەمان ئەو زمانە میللییە نییە، کە دەشێ بە ئاسانی لە ماناکەی بگەین، بەڵکو دەتوانین هەمان ئەو زمانە بۆ چەندین مانا بارگاویی بکەین. یەکێك لە ئەرکە بنچینەییەکانی زمان گەیاندنە، بگرە زمان خۆی، وەك ئامرازێك بۆ پەیوەندی و گێڕانەوەی بیروڕا، ئامانج لێی گەیاندنی پەیام و گوتارەکە بە ئەویتر. لێرەوەش گەر لە ڕووبەرە کۆمەڵایەتییەکەی زماندا، تەنێ گەیاندنەکە مەبەست بێت، ئەوا لە زمانی نووسیندا، شێوە و چییەتی و چۆنییەتی ئەو گەیاندنەش لە فۆڕمە دیارەکانی زمانە، چونکە زمانی دەق، زمانێکی مانایی، هونەریی و ئستاتیکییە و نابێ بە هەمان فۆڕمی کۆمەڵایەتییانەی زمان، لە میانەی پەیوەندی ئاسایی کۆمەڵایەتی بەکاربێت، هەر ئەمەشە نووسین لە زمانی ئاسایی جیا دەکاتەوە، چونکە نووسین بە مانای داڕشتن و ڕێکخستن و بەواتاییکردنی زمان. لەو ڕوانگەیەوە، گەر سەرنج لە زمانی نووسینی بەشێکی زۆر لە نووسەران بدەین، دەبینین ڕەچاویی ئەو ڕێکخستنە هونەریی و مانایەی زمان ناکەن و تەنها لە ڕووکاری دەرەوەدا، سەرنجی زمان دەدەن، کە ئەمەش هەڵەیە و جۆرێکە لە درك نەکردن بە هونەری بەرجەستەکردنی

زمان لە دەقدا. بۆ نموونە: هاوڕێیەکەم، کۆمەڵە شیعرێکی بە ناوی (لێرە ڕۆژ بێ تام درێژە) بڵاوکردۆتەوە. ئەم ناونیشانە لە ئاستی فۆڕمی زماندا دیارە مەبەستەکەی ڕوونە، بەڵام گەر بپرسین تامی ڕۆژ چۆنە؟! ئەوا بێگومان ئەم ناونیشانە ناتوانێت، دەلالەتی واتایانەی خۆی لە ڕووی ناوەڕۆکەوە بگەیەنێت، چونکە لە بنەڕەتدا ڕۆژ تامی نییە و تامکردن پەیوەندی بە هەستەکانەوە هەیە و هەستەکانیش دەبێ ئەزموون بکرێن، ئەوکات دەردەکەوێت پەیوەندی ئێمە بە شتەکانەوە لە ڕووی هەستییەوە چۆنە. هەڵبەتە زمانی شیعری، زمانی سمبولی و مەجازییە، بەڵام دواجار ئەوەی لە دەق بە گشتی و شیعریش بە تایبەتی بوونی هەیە مانایە، بەو پێیەی خوێنەر لە پاڵ چێژ و جوانی زمان، مانای بەلاوە مەبەستە، لێرەوەش ئەم ناونیشانە شیعرییانە ناکەوێتەوە. گەر لە بری تام وشەی (بێ ئەندازە، یان بێ سنوور درێژە) بەکارهاتبا، ئەوا مانای شیعرییانەی خۆی دەگەیاند، بەو پێیەی ڕۆژ دوانزە کاتژمێرە و ئەو ڕۆژەی شاعیریش وەسفی کردووە، لە دوانزە کاتژمێر زیاترە، بەمەش پێوانەی زەمەن و پێوانەکردنی کات لە ڕووی واتاییەوە هاوواتا دەبوو لەگەڵ ناونیشانە شیعرییەکە، پێچەوانەی تام، چونکە زەمەن پێوانە دەکرێت و چوارچێوەیەکی فیزیکی و مێژوویی هەیە و ئەمە لە کرداری هەستی تامکردندا بوونی نییە. گریمان گەر لە بری ڕۆژ، ڕۆگاریش بەکارهاتبا، ناونیشانەکە زۆر جوانتر و پڕ ماناتر دەبوو، چونکە زۆرجار دەگوترێت، ڕۆژگارێکی تفت و تاڵمان بە سەر برد، بەڵام هەرگیز ناڵێین، ڕۆژێکی تفت و تاڵمان بە سەر برد، چونکە لە ڕۆژگاردا زەمەن کراوەیە، بەڵام لە ڕۆژدا دیاریکراوە و داخراوە، چونکە دوانزە کاتژمێرە، بەو پێیەی شەو و ڕۆژ بەسەر یەکەوە بیست وچوار کاتژمێرە.

*ئەم بابەتە لە هزروهونری ڕۆژنامەی خەبات ژمارە(244) لە 19/2/2026 بلاچوکراوەتەوە.

هەسەدە و شەرع لە رێکەوتنێکی

ئاڵۆزدا.. عوسمانی حاجی مارف

هەوڵی حکومەتی ئەحمەد شەرع بۆ ڕێککەوتنی لەگەڵ هەسەدە، وەک خاڵی هاتنە ژوورەوە بەئارامی بۆ گەڕاندنەوەی سەروەری و یەکخستنی هێزە چەکدارەکانی لە تەواوی سوریادا دەبینێت، هەسەدەش وەک چوارچێوەیەک لە دامەزراندنی پێگەی سیاسی خۆی لەناو دەوڵەتی سوریادا مامەڵە دەکات.

کەبوونەوەی نێوان تۆم باراک و مەزڵوم عەبدی، تەنیا بۆ چەسپاندنی ئاگربەست لەسەر زەوی سنووردار نەبوو، بەڵکو دەرگای بەڕووی گفتوگۆیەکی سیاسی فراوانتردا کردەوە سەبارەت بە پەیوەندییەکانی داهاتووی نێوان هەسەدە و دەوڵەتی سوریا، هەرچەندە ئاگربەست ڕاگەیاندراوە، بەڵام سیاسەتی ڕێککەوتنی ترەمپ و ئەردۆگان و شەرع، نەگۆڕدراوە!.

هەنگاوەکانی دەوروبەری درێژکردنەوەی ئاگربەست، بەحساب هەوڵدانێکە بۆ گۆڕانکاری چۆنایەتییەک کە بەبەراورد بە هەوڵەکانی پێشوو، هەوڵێکە بۆ کەمکردنەوەی پەرەسەندنی شەڕی ناوخۆ، گوایە ئەمجارە لە هەنگاوی دانوستانەکاندا، ڕێڕەوی بەڕێوەبردنی ململانێکان بۆ گۆڕان بەدوای سروشتی پەیوەندی سیاسی و دامەزراوەیی نێوان هەسەدە و دیمەشق دەبات، کە زیاتر بەرەو سنووردارکردنی پێگەی هەسەدەیە لە سوریا.

بەڵام ئەو ڕێککەوتنەی کە لە ١٨ی کانونی دووەمدا واژۆ کرا، چوارچێوەی ئەم گۆڕانکارییەی پێکهێنا، کە شەرع وەک پێشەکییەک بە هەڵوەشاندنەوەی پێکهاتەی سەربازی هەسەدە سەیری دەکرد، لەکاتێکدا چاوەڕوانی هەسەدە بەوشێوەیە دەردەکەوت کە هێزەکەی وەک بەشێکی سەربەخۆ لەناو دەوڵەتدا بە فەرمی بناسرێت.

لەلایەکەوە هەسەدە هەوڵدەدات خۆی وەک هاوبەشێک پیشان بدات کە ئامادەیە بۆ تێکەڵبوون لەگەڵ دامەزراوەکانی دەوڵەتدا، لە لایەکی دیکەوە، ئامانجی هەسەدە دەستەبەرکردنی پێگەیەکە لەناو ناوەندەکانی بڕیاردانی ناوەندیدا، کە پێیانوایە، بەم شێوەیە دەتوانن کاریگەری سیاسی و ئەمنی خۆیان لە قۆناغی دوای یەکگرتندا بپارێزن.

پارێزگای حەسەکە وەک هەستیارترین خاڵ لەم پرسەیەدا دیارە، کە ناوەندی کەشکردنی جوگرافی و سیاسیە بە ئەو ناوچانەی کە لەژێر کۆنترۆڵی هەسەدەدایە، هەر دامەزراندنێک لە حەسەکە ناتوانرێت لە هاوسەنگیە ئاڵۆزە ئەمنییەکان و خێڵەکی و ئابوورییەکان جیا بکرێتەوە، ئەمەش وادەکات کاندیدکردنی پارێزگارێک لەلایەن

هەسەدەوە، یان ئاماژەیەکە بە هاوبەشییەکی درێژخایەن لەگەڵ دەوڵەت، یان دەستپێکی دانوستانە سەختەکانە، لەسەر ئەوەی کە دەسەڵاتی ڕاستەقینەی لە ناوچەی جەزیرەی سوریا بەگشتی و لە حەسەکە بەتایبەتی بەدەستەوە دەبێت؟.

واشنتۆن پێی بە یەکلایکردنەوەیەکی وردەوە دەنێت، کە گەرەنتی یەکگرتنی هێزەکانی هەسەدە لە دەوڵەتی سوریادا جێبکاتەوە، بەڵام دەیەوێت لەژێر هەلومەرجێکدا ئەم یەکگرتنە پێکبێت، کە ڕێگری نەبێت لە دەوری نەخشەو سیاسەتەکانی ئەمریکا، لەم چوارچێوەیەدا پێداگری ئەمریکا، لەسەر بە کراوە هێشتنەوەی دەرگای ئاگربەست و دابینکردنی بەرگێکی سیاسی دەبێت، تا ڕێگە بە گواستنەوەی وردە وردە لە بەرەکانی جەنگەوە بۆ مێزی دانوستان هەنگاو بنرێت.

گومانی تیانییە کە دیمەشق بە وریاییەوە لە پرسی درێژکردنەوەی ئاگربەست نزیک دەبێتەوە، ڕەتیدەکاتەوە بیکاتە ڕێکارێکی سادە و ئۆتۆماتیکی و بێمەرج، سەرچاوەیەکی حکومی لە لێدوانی تایبەتدا ڕایگەیاندووە، کە هۆکاری سەرەکی ڕازی نەبوون بە درێژکردنەوەکە، پێگەی بەرزی ئێستای سوپای سوریایە، گوایە تێڕوانینی شەرع پێگەی دەوڵەتی سوریا چ لە ڕووی سەربازی و چ لە ڕووی سیاسییەوە بەهێزتر دەبینێت.

کۆبونەوەی ئەم دواییەی هەولێری نێوان نوێنەرانی واشنتۆن و هەسەدە لە چوارچێوەیەکی سەربازی نائاساییدا ڕووی نەدا، بەڵکو لە چوارچێوەیەکی سیاسی ناسکدا پێشهات، کە لایەنە پەیوەندیدارەکان بەدوای بەڕێوەبردنی دۆخێکی ئاڵۆزترن، هەوڵدانەکە لە قۆناغێکی ڕاگوزەری ناوچەکە بەرەو سەقامگیری بە ئەمنییەتی سەرمایەگوزای، نەک تەنها ئاگربەست. درێژکردنەوەی ئاگربەستی نێوان دیمەشق و هەسەدە، ڕەنگدانەوەی هەوڵێکە بۆ ڕێکخستنەوەی دۆخی ڕۆژهەڵاتی فورات، لەنێوان گۆڕانی هاوسەنگییە ناوچەییەکان و زیادبونی فشارە نێودەوڵەتییەکان، کە بەدوای سوریایەکی یەکگرتوەوەن لە پرۆسەی بەهێزکردنی دەسەڵاتی شەرعەوە. بۆیە هەر درێژکردنەوەیەکی ئاگربەست دەبێت مەرجی ڕوونی هەبێت، بەپێی یەکەم بونی گەرەنتی پابەندبونی هەسەدەیە، کەجێبەجێکردنی ڕێکەوتنی ١٨ی کانونی دووەمی ٢٠٢٦ مسۆگەر بکات!.

هەڵبەتە بونی گەریلاکانی پەکەکە لە نێو هەسەدەدا، کاریگەری لەسەر ڕێکەوتنەکان و ئاگربەست دەبێت، بەتایبەتی پەکەکە بەشێوەیەکی وەها کاریگەر لەنێو هەسەدەدا هەیە، کە دەتوانێ بڕیاردان لەناو هێزەکانی هەسەدەدا کۆنترۆڵ بکات، ئەمەش ئەو ئاراستەیە بە هەسەدە پێشبینی دەکرێت، ئاگربەست دەرفەتێکی پێئەدات، خۆی بۆ پێکدادانێکی درێژخایەن لەدژی سوپای سوریا ئامادە بکات!.

پێشتر لە ڕاگەیەندراوێکی حکومەتی سوریا ڕونکرایەوە، هێزەکانی سوریا ناچنە ناو سەنتەری شارەکانی حەسەکە و قامیشلۆ، بەڵکو لە پەراوێزی شارەکانیان دەمێننەوە ئەگەر ڕێککەوتنێکە یەکلایی بکرێتەوە، بەڵام دواتر باسی هێڵی کاتی و وردەکاری یەکگرتنی ئاشتیانەی پارێزگای حەسەکە بە شاری قامیشلۆشەوە دەکرا، لەهەمانکاتدا هێزەکانی سوریا چونە ناو حەسەکە و کۆبانی و قامشلۆ، گوایە بۆ ماوەیەکی دیاریکراو لەوی دەمێننەوە.

سەرچاوە سەربازییەکانی سوریا ئاماژە بەوە دەکەن، هێشتا چانسی ڕێکەوتن دەتوانێت بەردەوام بێت، بە مەرجێ هەسەدە پابەند بێت بە دوو خاڵی سەرەکییەوە، یەکەم پێشکەشکردنی لیستی کەسایەتیە بەلایەنەکان بۆ پۆستە سەربازی و ئیداری و پەرلەمانییەکان، دووەم هەنگاوی جددی بنێت بۆ بێلایەنکردنی کادرەکانی سەر بە پەکەکە، بەتایبەت کەسە بیانییەکان.

دەوترێت، مەزڵوم عەبدی ئامادەیە پابەند بێت بەڕێکەوتنەکە! بەڵام ڕوبەڕووی ڕەوتێکی توندڕەوە لەناو هەسەدەدا، کە پەیوەندی هەرێمی و نێودەوڵەتیان هەیە، ڕەنگە ئاستەنگی لەبەردەم جێبەجێکردنیدا دروست بکات، بەتایبەتی سەبارەت بەو لیستانەی بڕیارە پێشکەشی ئەحمەد شەرع بکرێن، لەوانەیە ئەو ناوانە لەخۆ بگرن، کە لەئاستی ناوچەییدا ڕەت دەکرێنەوە، بەتایبەتی لەلایەن تورکیا و سعودیەوە، ئەمەش دەرگا بەڕووی فشارە مەیدانییەکاندا دەکاتەوە کە ئاگربەستەکە نەتوانێ بەردەوام بێت.

هەروەها کۆبانی وەک بەربەستێکی هەرە بەرچاو لەم پرۆسەیەدا دەمێنێتەوە، وەزارەتی بەرگری سوریا وەک کانتۆنێکی جیا لەو کەرتە سنوورییەی حەسەکە لەژێر دەستی هەسەدە دایە دەڕوانێت، پێیوایە کە چارەسەرکردنی ئەم کێشەیە ئێستا زۆر گرنگە، هەروەها دیمەشق چارەنوسی کۆبانی بە چارەنووسی قامیشلییەوە دەبەستێتەوە، بە لەبەرچاوگرتنی سیمبۆلیزمی سیاسی و نەتەوەیی ئەوان، کە هەر چارەسەرێک، چ ئاشتیانە بێت یان سەربازی، دەگاتە چارەسەرێکی هاو بەش.

لەبەرامبەردا دیمەشق و ئەنقەرە گومانیان هەیە لە نیازەکانی هەسەدە، پێیانوایە هەوڵی کڕینی کات دەدات بۆ سود وەرگرتن لەئاگربەست، هاوکات هەڵمەتی میدیایی خۆی بۆ کۆکردنەوەی دانیشتوانی کورد لەسەر ئاستی ناوچەیی پەرەپێدەدەن بە ناسینی سوپای سوریا بە هەوڵی بۆ ئەنجامدانی پاکتاوی نەتەوەیی، هەرچەندە پێدەچێت ڕێکەوتنەکە بە ئێستا بەردەوام بێت، بەڵام ناتوانرێت پێشێلکارییەکان ڕەت بکرێتەوە، بەتایبەتی سەبارەت بە چونە ژوورەوەی دامەزراوەکانی دەوڵەت بۆ ناوچەکانی ژێر کۆنترۆڵی هەسەدە.

بەجیا لە هەر دەورێک کە ململانێ و نەخشەو سیاسەتەکانی ئەمریکا بنەمای کاریگەری دەبینێت لەسەر ناوچەکە، پێدەچێت لە کورتخایەندا، دانوستانەکانی نێوان دیمەشق و هەسەدە بە درێژکردنەوەی ئاگربەست بۆ ماوەیەک بەردەوام بێت، هەنگاوی ڕەمزی بۆ جێبەجێکردنی ڕێککەوتنەکە گیراوەتەبەر، بەڵام یەکگرتنی هەمەلایەنە، ناڕۆشن و ڕاگیراو دەمێنێتەوە، چونکە ئەوە نەزانراو نیە کە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی هەسەدە، دۆخێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی تەواو جیاوازە لە بەرامبەر ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی حکومەتی سوریادا، سادەترینیان، واقعیەتی هێزە سەربازیەکانی سوریا ئیمکانی نیە قەبوڵی کەن، بۆنمونە بوونی ژنان لە ڕیزەکانی هێزی سەربازیدا، جگە لە زۆرلایەنی تر لە جیاوازی سکولاری و ئازادی و شارستانیەت و مافەکانی ژنان، کە ناکۆکە لە بەرامبەر دەسەڵاتی ئیسلامی سیاسیدا. ئەو دۆخەی بە شەرع هەزم ناکرێ، واقعیەتی پێکهاتەی دەسەڵاتەکەیەتی، کە هۆکار و زەمینەیەکی واقعیە، ئەو ڕێکەوتن و ئاگربەستە تووشی شکست دەهێنێتەوە، دووبارە کێشە و هێرشەکانی بۆ سەر ڕۆژئاوا وەها دەست پێدەکاتەوە، ئایندەی سیاسی ناوچە کوردنیشینەکان و سوریا روبەرووی بارگرژی و کارەساتی زیاتر دەکاتەوە.

لەپیرمام.. یەکەمین فیستیقاڵی شانۆی سەرشەقام بەڕێوە چوو.. کامەران حاجی ئەلیاس

ئەگەر ئاوڕێك لە مێژووی هونەری شانۆ لە پیرمام بدەینەوە چەندین کاری ناوازە لەم شارە پێشکەش کراوەن بەهۆی بوونی کۆمەڵەی هونەر و وێژەی کوردی لقی پیرمام بە تایبەتی لە هەشتایەکانی سەدەی رابردوو بۆ نموونە چەندین شانۆگەری پێشکەش کراوە وەکو شانۆگەری (فەیلەسووفی ئاخر زەمان) لە نووسینی و دەرهێنانی یوسف برادۆستی، شانۆگەری (هاوڕێکی تاساو) نووسینی جەلیل زەنگەنە دەرهێنانی یوسف برادۆستی، شانۆگەری (شاری ئەوین) نووسنی تەڵعەت سامان و دەرهێنانی یوسف برادۆستی،شانۆگەری (مەلەف) نووسینی تاهیری

دەرهێنانی یوسف برادۆستی… لەگەڵ چەندین ئەکتەر و دەرهێنەری بە توانا لەم شارەدا بوونیان هەبووە ئەستاش بەردەوامن..
شانۆی شەقام ئەو شانۆگەریانە لە خۆدەگرێت کە لە دەرەوەی هۆڵەکان نمایش دەکرێن واتە لە شوێنە گشتییەکان وەکو بازار و پارك و نەخۆشخانەکان لە وێستگەکانی میترۆ و شەمەندەفەر نمایش دەکرێن ئەم شێوازە چەندین مەرجی تایبەت بەخۆی هەیە بۆنموونە بینەران بانگشت ناکرێت بۆ بینینی نمایش بەڵکو جەماوەر خۆیان ئامادە دەبن بۆ بینی نمایشەکان زۆر جاریش دەقی ئامادەکراو نییە واتە مەرج نییە تێکستێك ئامادە کرابێت و چەند رۆژێك پرۆڤەی لەسەر کرابێت بەڵکو بەشێوەی راگوزەر (ئیرتجال) نمایش دەکرێن لە هەمان کاتدا بابەتەکان بابەتی هەنووکەیین.بە شێوەیەکی گشتی ئەکتەر دەبێتە کۆڵەگەی سەرەکی شانۆگەرییەکان.. نمایشەکانیش کورت دەبن سەما و موزیك و جل وبەرگی رەنگاو رەنگی سەیرو سەمەرەو سەرنج راکێش لەم جۆرە نمایشانە گرنگی زیاتری پێدەرێت خاڵێکی تر بەشداربوونی ئامادەبووان لە نمایشەکانە لەگەڵ ئەکتەرەکاندا ئاوێتەی یەکتری دەبن لێرەدا توانستی ئەکتەر دەردەکەوێت بەوەی تاچەند دەتوانێت ئامادەباشی هەبێت بۆ ئەوەی بەشێوەیەکی سەرکەوتووانە هەڵسووکەوتیان لەگەڵدا بکات چ لە رووی دیالۆگ بێت یاخود هەرکردارێك کاتێ بینەر بەرامبەرئەکتەر کارو کاردانەوەی دەبێت.
لە کوردستان بەشێوەیەك لە شێوەکان شانۆی شەقام لە کۆنەوە هەبووە بەڵام لە ژێر ناوی شانۆی شەقام نەبووە بۆ نموونە یاری(بووکە بەبارانە) بەڵام شانۆی شەقام زیاتر لە دوای راپەرینی بەرهای 1991 سەری هەڵدا واتەچەندین شانۆگەری بە ناوی شانۆی شەقام نمایش کران هەرچەندە تائێستا لە زۆرێك لەسەرچاوەکان باس لەوە دەکەن کە هونەرمەند(ئەسوەد فائق) یەکێك لەوەی کە ئەو یەکەم کەس بووە شانۆی شەقامی لە شاری کەرکووك نمایش کردووە لە دوای راپەرنیش لە ساڵی 1991 هونەرمەند رزگار ئەمین لە شاری هەڵبجە کاری لە شانۆی شەقام کردووە لە ساڵی 1995 هونەرمەند نیهاد جامی کاری لە شانۆی شەقام کردووە لە ئێستادا لە کوردستان گرنگی زۆر بە شانۆی شەقام دەدرێت لە چەندین شاری فیستیڤاڵی نێودەوڵەتی ساڵانە تایبەت بە شانۆی شەقام سازدەکرێن وەکو فیستیڤاڵی نێودەوڵەتی شانۆی شەقامی کرکووك ،فیستیڤاڵی نێودەوڵەتی شانۆی شەقامی سنە، فیستیڤاڵی نێودەوڵەتی شانۆی شەقامی مەریوان فیستیڤاڵی نێودەوڵەتی شانۆی شەقامی دەربەندیخان فیستیڤاڵی شانۆی شەقامی سۆران – رواندز…
لە 16ی 2ی2026 لەلایەن بەرێوەبەرایەتی پەروەردەی پیرمام –چالاکی قوتابخانەکان بە ئامادەبوونی جەماوەرێکی زۆر کە هەموو چین و توێژەکانی ناوچەکەی لە خۆ دەگرت لەپیرمام یەکەمین فیستڤاڵی شانۆی

سەر شەقام بەڕێوەچوو.لە فیستیڤاڵەکەدا 11 قوتابخانە بەشداری فیستیڤاڵەکەیان کردبوو کە بریتی بوون لە:

- قوتابخانەی ئامادەیی دوینی کچان بە شانۆیی(پەنجەرەیەك روو لە تاریکی) ئامادەکردنی سایە حسەن سالح . بەڕێوەبەر سیابە سەرباز ڕەشید ئەکتەرەکان (بەریڤان دەدار موتەلیب، هەیفا تیلی فەتاح،هەژان ڕەوند ڕەشید،راز سەمیر کەرخی، نیڤین سیامەند تەها، ڕۆیان مخسوود ڕەسول).
- قوتابخانەی هەدی بنەڕەتی تێکەڵاو بە شانۆیی(هێز لە یەکگرتن دایە) ئامادەکردن و سەرپەرشتی کردنی ساکار عومەر فەتاح بەڕێوەبەر ئەکرەم ئەحمەد حەمد ئەکتەرەکان (ڕووماس سەعدی عەبدولعەزیز، ڕووماس سەعدی عەبدولعەزیز، محەمەد سلێمان حاجی ئیبراهیم،ڕەنا سلێمان حاجی ئیبراهیم ،سینامەحموود گەنج خلیل،ڤارین عوسمان کاکە زیاد، سەعد ئەرسەلان حەیدەر،موبین محەمەد سەعید،سیما مەحمەد کاکە جەنگ،ڕۆمان فەرمان سەلمان،مەسرور کاهین عەبدولرەحیم).
- قوتابخانەی یارانی بنەڕەتی کچان بە شانۆیی(ئێمە بووین بەرەگ) ئامادەکردنی سایەحسەن سالح سەرپەرشتی سەیران تەحسین حسەن بەڕێوەبەر سازان فواد ئەحمەد ئەکتەرەکان(ڕۆیا بارزان هاشم، شەرمین شەرکە شەهاب، شادین ڕەباز محەمەد، زینە ئارام عوسمان، ژیما دڵشاد عودی، مهتاب خورشید محەمەد ئەمین،ڕۆنیا مەهدی حسەن، ڕۆها شاخەوان عەوەز، هەنیا هەرش ڕەشید).
- قوتابخانەی هەواری بنەڕەتی تێکەڵاو بە شانۆیی(کوردستان یەك پارچەیە نابێت بە چوار) ئامادەکردنی شوکریە جەوهەر سەرپەرشتی ئازاد کازم حەسن بەڕێوەبەر شوکریە جەوهەر قادر ئەکتەرەکان(دەچین سەرباز حسەن،حسەن سەرباز حسەن، ئەسیل ئەیاس عوسمان،میلینا رائب خورشید،بینا نزار سالح ،یارا نزار سالح ،هەژین دلاوەر بابەکر).
- قوتابخانەی کۆمەڵگای پەروەردەی ئاگای ناحکومی بە شانۆیی (یەك بەڵێن و یەك پەیام) ئامادەکردنی دەرهێنانی ئەیوب کەمال سەرپەرشتی زیاد محەمەد بەڕێوەبەر ڕۆزان بەرەکات . ئەکتەرەکان (کارین ئەبدال حوسێن، تەلار زەکەریا حامید،محەمەد وەلب خۆشەوی،میر نەورۆز دلێر،تانیا زەکەریا حامید، داڤین مەهدی چیچۆ،دەنیز غەریب سەدیق،مەهسا ستار تەها،کیان عەبدوڵا ، سەفا زاتی تەقیەدی،شادی دلێر مەجید، تاهر ئەهیام تاهر،هەڤراس کەڤان عەباس ،ڕۆهەل فیلەر ئەحمەد،

ئیلینا سەعدی زەرە، رامیار جەدیع باقی، پەریسا سەیدەوان عەبدوڵا).

-قوتابخانەی کەرەمی بنەڕەتی تێکەڵاو بە شانەیی(ئەمە نەتەوەی کوردین) ئامادەکردنی پەرەز نەوزاد ئەحمەد .سەرپەرشتیار پەنا نەحمەدین شاکر.بەڕێوەبەر ڕەدوان جەمال فەتحوڵا.ئەکتەرەکان (ئیلیاس ئیسماعیل عەبدوڵا،لارا بارزان غازی، سەما حاتم ماهر، سیدرا سەنگەر عوبەد، نقار نائف محمەد، سەهەند محەمەد ئومەد، لانە فەرهاد خدر، یارا بەختیار محسن).

- قوتابخانەی هەڵانی بنەڕەتی تێکەڵاو بە شانەیی (سەزیك بە نیشتیمان) ئامادەکردنی بنار سەعید وە ئەژین کاکل. سەرپەرشتی ناسکە عومەر، بەڕێوەبەر نەسرین یزدین سلێمان.ئەکتەرەکان (نالین هەندەن، نازە سابیر، بیتا هەژار، لینا نزار، سەناریا شکور،تاڤگە بەرەژ، ڕۆنیا شەروان،شەهڤین رەجەب، دەڤین حسەن،نەورۆز سیامەند،جەننت بژار،ڕۆما سامان ن شاجوان شکور،سینا حسەن،سیدرا عوزێر،لەنیا تەحسین،شیفا سەربەست).
- قوتابخانەی ئەهەندی ناحکومەی بەشانەیی (تەکنەلۆژیا) ئامادەکردنی شەیما عەبدولڕەزاق.سەرپەرشتی ئابەر ئەبوبەکر .ئەکتەرەکان (تانیا کەریم دسکە، دانا مەحیەدین حاجی عومەر، سلێمان زاهیر خالد، کارین کاروان جەودەت، عامر نەزهەت محەمەد، بنامین ئازاد).

-ئامادەیی سەربەنی کچان بە شانەیی (ئەرە کوردستانە) ئامادەکردنی ئارەزوو عەبدولقادر ساڵح.بەڕێوەبەر شەخان شەفیع ئەحمەد ئەکتەران(گوڵشین مەلك،ڕەنیا ئازاد،روەیدا هادی ،زەکەریا حاتم،سەنا دلڤان، سەلوا یوسف، فەرەیدون حەسن).

- قوتابخانەی شەهید شیفای بنەڕەتی کچان بە شانەیی(ئازادی)بەشداربوو ئامادەرکیدنی سایە حسەن ساڵح سەرپەرشتیار و بیرۆکەی چراخان غەفور ساڵح بەڕێوەبەر دلچین محەمەد ئەمین ئاودل.
ئەکتەرەکان (ڕەژین نەژادرەفیق، ڕەویدە محەمەد عەبدوڵا، نەرمین نادر).
- قوتابخانەی غاندی بنەڕەتی تێکەڵاو بە شانەیی 0باجدانی گەلەکی بە تاوان).بەشداری فیستیڤاڵەکەی کردبوو لە ئامادەکردنی کوێستان حەستن حمەد و چنار حەمید مەجید
سەرپەرشتی رولەخا میرزا خورشید.بەڕێوەبەر هزرت وەسمان

ئەحمەد ئەكتەرەكان(ئیڤا ساڵح، دلڤان گەیلان،روهان شیمال،لاڤی بریندار، سدنا كاوە،ریڤان محەمەد،دادیار باوەری، فەرزاد فاخر، ئومێد ئیبراهیم،یارا جاسم،وارڤین برهان،بریار بەشدار،دونیا ئومێدنئەحمەد سەلام،میرزا،حەیدەر،محەمەد جەلیل ،راهیی ئەردەوان،كارین هێرش،ئیحسان،حسێن یاد جاسم،دارین غازی،كوفان،ئایلا شێروان محەمەد شوان،زانیار حەسن، هیڤی نیعمەت).

لە كۆتایی فیستیڤال□ باشترینەكان لەلایەن لیژنەی دادوەری دەستنیشان كران بەڵام بەمەبستی هاندان و دەست خۆشی بۆ بەشداری كردنی قوتابخانەكان خەڵاتی بەشدار بوو بەسەر سەرجەم بەشداربوون دابەش كرا.

بەر□و□ب□ری فیستیڤال□- نعیم□ ز□ب□ر محەمەد

لێژنەی هەڵسەنگاندنی شان□ی□كان بریتی بوون لە هونەرمەندان (كامەران حاجی ئەلیاس، دارا مەحمود عەبدولعەزیز،رازكەمال حسێن).

لیژنەی سەرپەرشتیاری فیستیڤال□ (ب□□وو مستەفا ڕئووف، دڵگەش عومەر تەها،مەریوان مەغدیدعەوڵا،خۆشەوی حەسن حەكیم،جوتیار ڕەفعەت عەبد،سایە حسێن ساڵك نڕێبەر عەبدوڵا).

لیژنەی هونەری فیستیڤال□ (جوتیار ڕەفعەت عەبد،سایە حسێن ساڵح، محەمەد كەمال سەعدی).

لیژنەی پێشوازی(لیلێ عەبدولڕەحمان محەمەد، نەجلا ئەسعد میرزا، غەریبە غایب یزیدین،جریدە شینۆ سلێمان، سەیران بایزدین، جەمیل محەمەد عەلی،كەریم نوعمان).

ئەگەر ماوەی فیستیڤاڵەكە ماوەی یەك رۆژ بوو كە (11) شانۆگەری نمایش نمایشەكان لەهەموو ئاستێكی تیا بوو نمایش هەبوو لە رووی بیرۆكەوە زۆر باش هەبوولە رووی دەرهێنان زۆر باش بوو ئەوەی زۆر گرنگ بوو ب□ه□ر□ی زۆر بە توانا لە ئەكتەرەكان بەدی دەكرا هەرچەند بەشی زۆریان یەكەم جاریان بوو نواندن بكەن هەندێ لە نمایشەكان لەرووی تەكنیك زۆر باش بوو .

پیشناری دەكەم ئەگەر هاتووئەم فیستڤاڵە بەردەوام بوو واتە فیستڤاڵەك بكرێتە نەریتێكی ساڵانە د□ب□ خوولێك بۆ مامۆستای پسپۆری هونەری بكرێتەوە بۆ زیاتر ئاشنا بن بە شانۆی شەقام چونكە زۆرێك لەوشانۆگەریانەی لە فیستیڤاڵەكە نمایش كرا لە نێو ه□□□ی شانۆش نمایش كرابان زۆر ئاسایی…

ئەوەی زۆر دڵخۆشی كردم بوونی سپۆنسەر بوو بۆ فیستیڤاڵەك ماییەی دەست خۆشی□لەوانە دەزگاری خێرخوازی حاجی ئیدریس

سورچی خاوەنی ستۆدیۆ(JSN) هونەرمەند جوتیار ڕەفعەت وە زۆر ێك لە قوتابخانە ناحکومییەکان هاوکاری باشی فیستیڤاڵ بوون.

هەر چۆنێك سازکردنی ئەو جۆرە فیستیڤاڵانە لەلایەن بەرێوەبەرایەتی پەروەردەی پیرمام کارێکی زۆر باشە دووبارە دەست خۆشی لە هەموولایەك دەكەم.

هەرێمی کوردستان دەبوو لە ساڵی 1992 خاوەن دەستووری خۆی بێت..
د. نووری تاڵەبانی

دەستوور بۆ هەرێمی کوردستان وەکو بەشێك لە عێراق لە ڕووی دەستوورییەوە نەدەکرا چونکە ئەو سیستەمە دەستوورییەی کە شێوەی حوکمڕانی لە عێراق دیاریکردبوو لە پاش لکاندنی باشووری کوردستان بە دەوڵەتی عێراق لەسەرەتاوە لەسەر بنەمای سەنترالیزم بووە. هەموو دەستوورەکانی عێراق، بە تایبەتی دەستووری ساڵی 1925 کە یەکەم دەستووری عێراق بووە وەزارەتی کۆلۆنیالی بریتانیا ئامادەی کردبوو، هەروەها ئەو دەستوورە کاتییانەی لە پاش ساڵی 1958 پەسندکرابوون لەسەر ئەو بنەمایە داڕێژرابوون، بەشی هەرە زۆری دەسەڵاتەکان بە دەزگاکانی ناوەند درابوون. لە پاش ڕاپەڕینی بەهاری ساڵی 1991 و کۆچڕەوە مەزنەکەی کە بووە هۆی دامەزراندنی ناوچەیەکی ئارام لە بەشێك لە باشووری کوردستان، ڕژێمی عێراق دەزگاکانی لەو ناوچانە کێشایەوە، بڕیاری سازدانی هەڵبژاردن لەلایەن “بەرەی کوردستانی”یەوە درا تا ئەنجومەنێکی نیشتمانی/پەرلەمان هەڵبژێردرێ ئەرکی سەرەکی دیاریکردنی حکومەتێك بێت بۆ بەڕێوەبردنی کاروبار لەو ناوچەیە. لە 4/10/1992 پەرلەمانی هەرێمی کوردستانی هەڵبژێردرا و سیستمی فیدڕاڵی بۆ پاشەڕۆژی عێراق پەسندکرا، ئەو بڕیارە ڕێگای خۆشکرد بۆ دامەزراندنی قەوارەیەکی سیاسیی دە فاکتۆ لەو ناوچەیە، حکومەتی هەرێم دەسەڵاتی بەڕێوەبردنی کاروباری ناوخۆیی و دەسەڵاتی پێوەندیکردن بە دەرەوەی هەرێم هەبوو، لەگەڵ داکۆکیکردن لە سنووری ئەو بەشە ڕزگارکراوەی کوردستان، واتە هەموو دەسەڵاتەکانی دەوڵەتیی. ئەو بڕیارە گرنگەی پەرلەمان دەبوو بڕیارێکی دیکەی بەدوادا بێت، کە پەسەندکردنی دەستوور بوو بۆ هەرێمی کوردستان، لەو دەستوورەدا دەسەڵاتەکانی دەزگاکانی هەرێم و ماف و ئەرکەکانی هاوڵاتیان بە ڕوونی دیاری بکرێن.

کۆمەڵێك قانووناسان لە ساڵی 1991 داوای دانانی دەستوورمان دەکرد، هەتا ئەگەر دەستوورێکی کاتیش بێت، چونکە دەستوور سەرچاوەی هەموو قانوونەکانە لەوەدا شێوەی حوکمڕانی و چۆنیەتی دابەشکردنی دەسەڵاتەکان و ڕێکخستنیان دیاری دەکرێت. ئەو داواکارییە پشتگیریی لێدەکرا لەلایەن خەڵکی کوردستان لەناوەوە لە دەرەوەدا.

لە ناوەڕاستی 1992 پڕۆژەی دەستوورێکم بەزمانی عەرەبی بۆ هەرێمی کوردستان ئامادەکرد، سەرەتا بە ئەفسەت لە چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین چاپکرا، پاشان لەو چاپخانەیە 500 دانەی لێ چاپکرایەوە بە هاوکاری د. فازل قەفتان، مامۆستا و بەڕێوەبەری ئەو چاپخانەیە. پڕۆژەکە دابەشکرا بەسەر ئەندامانی پەرلەمان و هەموو لایەنە سیاسییەکان و میدیا و کۆمەڵێك لە قانووناسانی کوردستان، بە ئومێدی ئەوەی ڕاوسەرنجی خۆیان دەربڕن. بەچوونی بەشێك لە قانووناسان پڕۆژەکەی دەوڵەمەندترکرد، پاشان خرایە بەردەست دەزگایەکی قانوونی فەرمی کە ئەندام بووم تێیدا بەناوی دەستەی قانوونی باڵا. پاش لێکۆڵینەوەیەکی ورد ئەو دەستە قانوونییە پڕۆژەکەی پەسندکرد بە فەرمی ناردی بۆ حکومەت و پەرلەمانی هەرێمی کوردستان، بە ئومێدی تەماشاکردنی لەلایەن پەرلەمانەوە.
لە ڕووی سیاسییەوە باری سیاسی لە عێراق و ناوچەکە لەودەمە ئاڵۆزبوو، هێزەکانی ڕژێم ئابڵوقەی سەربازی و ئابووریان لەسەر ناوچەی ژێردەسەڵاتی کورد دانابوو هەڕەشەی داگیرکردنەوەیان دەکرد. ئەمریکا و بریتانیا کە فڕۆکە جەنگییەکانیان لە تورکیاوە ئاگادارییان لە ئاسمانی ناوچەکە دەکرد لە ئەگەری دەستدرێژیکردنی ڕژێم، پشتگیرییان لە دامەزراندنی قەوارەیەکی سیاسی بۆ کورد نەدەکرد. وەزیرانی دەرەوەی دەوڵەتانی ناوچەکە ناوەناوە کۆدەبوونەوە بۆ خنکاندنی ئەو کەرپە ساوایە لە باشووری کوردستان. ئەو هۆیە دەرەکییانە و چەند هۆیەکی ناوەکی پەیوەندییان بە ناکۆکی نێوان هەردوو حیزبی دەسەڵاتدارەوە هەبوو بوونە هۆی دواخستنی پەسەندکردنی ئەو پڕۆژە دەستوورە، بەڵام لەو ماوەدا ژمارەیەکی زۆر لە ڕووناکبیران لە کوردستان و دەرەوە بە بەردەوامی داوای دانانی دەستووریان دەکرد بۆ ئەو بەشەی کوردستان.
پاش ڕووخانی ڕژێم لە نیسانی ساڵی 2003، قانوونی کاتی بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عێراق TAL کە لە ساڵی 2004 ئەنجومەنی حوکم لە عێراق پەسندی کرد و وەکو دەستوورێکی کاتیی تەماشادەکرا، ئەو پڕۆژە دەستوورەی کوردستان کە لە مانگی تشرینی دووەمی 2002 پەسندکرابوو وەکو (پڕۆژە)، دەبوو جارێکی تر تەماشا بکرێتەوە تا بەندەکانی لەگەڵ بارودۆخی تازەی عێراق بگونجێن. لە یاداشتنامەیەکدا پاش گەڕانەوەم بۆ کوردستان لە مانگی ئەیلولی 2003 پێشکەشم کردبوو بە سەرۆکایەتیی پەرلەمان و حکومەت و لایەنە سیاسییەکانی کوردستان، پێشنیازم کردبوو جارێکی دی بەو پڕۆژەدا بچینەوە. بە پشتگیری کاك نێچیروان بارزانی، کە ئەودەمە سەرۆکی حکومەت بوو لە هەولێر، لە مانگی تشرینی یەکەمی 2003 کۆبوونەوەیەك ڕێکخرا، ئەندامانی لیژنەی قانوونی لە پەرلەمانی کوردستان و سکرتێری پەرلەمان ئامادەی ئەو

کۆبوونەوە بوون، کە بەیاردرا جارێکی دی پێداچوونەوە بە بەندەکانی ئەو پڕۆژەیە پێشتر ئامادەکرابوو بکرێتەوە. لە پاش چەندین کۆبوونەوە لە بارەگای لیژنەی قانوونی لە پەرلەمان، سەرەڕای ئەوەی سکرتەری پەرلەمان نەیدەویست دەستکاریی لە پڕۆژە کۆنەکە بکرێت، لە 22ی کانوونی یەکەمی ساڵی 2003 پڕۆژەیەکی نوێ ئامادەکرا و خرایە بەردەست سەرۆکایەتی پەرلەمان، بەڵام بەداخەوە هیچ بڕیارێکی لەسەر نەدرا، وەکو پڕۆژە مایەوە لە ئەرشیفی پەرلەماندا.

قانوونی کاتی بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عێراق TAL لە ماددەی 53 دا سیستمی فیدراڵی بۆ عێراق پەسندکردبوو و دانیشی بە هەرێمی کوردستاندا نابوو لە چوارچێوەی ئەو سنوورە ئیدارییەی لە 19ی ئاداری 2003 لە ژێردەسەڵاتی حکومەتی هەرێم بوو. لە بەندی 54ی هەمان ئەو قانوونەدا دان بەو دامەزراوانەدا نرابوو کە پێشتر هەبوون، بۆیە پەرلەمانی هەرێم وەکو دەزگای قانووندانەر دەیتوانی دەستکاری لە قانوونەکانی هەرێم بکات تا ئەو ڕۆژەی دەستوورێکی هەمیشەیی بۆ عێراق پەسنددەکرا. پەرلەمانی کوردستان لەو ماوەدا چەند قانوونێکی تازەی پەسندکردبوو و دەستکاریشی لە چەند قانوونێکی تر کردبوو دەزگاکانی هەرێم جێبەجێیان دەکردن. قانوونی کاتی بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عێراق چەند مەرجێکی دانابوو کە دەبوو پەرلەمانی هەرێمی کوردستان ڕەچاویان بکات، لە بەندی 25 و پەرەگرافی (د)ی بەندی 43ی ئەو قانوونە دیاری کرابوون. ئەو دوو بەندە تایبەت بوون بە دەسەڵاتی حکومەتی ناوەند لە بوواری سیاسەتی دەرەوە و داکۆکیکردن لە عێراق و دامەزراندنی هێزی چەکدار. بەپێی ئەو دوو بەندە، دەسەڵاتی داڕشتنی سیاسەتی گشتیی دارایی و دەرکردنی دراو، لەگەڵ ڕێکخستنی گومرك و بازرگانی دەرەوە بە حکومەتی ناوەند درابوون. دانانی بودجەی گشتی بۆ عێراق و کاروباری بانکی ناوەندی و ڕێکخستنی (مەقاییس و ئەوزان) لە دەسەڵاتی حکومەتی ناوەند بوون. هەرچەندە موڵکدارییەتی سامانی سروشتی بۆ هەرێمەکان درابوو، بەڵام دەرهێنانیانی دەبوو بە هاوکاری و سەرپەرشتیکردنی دەزگاکانی حکومەتی ناوەند بکرێن. کاروباری پەیوندیدار بە دەوڵەتنامە/جنسیە و بێگانە و پەناهەندە لە دەسەڵاتی حکومەتی ناوەند بوون. لە پڕۆژەی دەستووری هەرێمی کوردستان ئەو هەموو دەسەڵاتانە بە حکومەتی ناوەند درابوون، بەڵام دەسەڵاتەکانی دیکە بە دەزگاکانی هەرێمی کوردستان درابوون، لەگەڵ ڕێکخستن و شێوەی بەکارهێنانیان. کەواتە پەسەندکردنی دەستوور بۆ هەرێمی کوردستان لەلایەن پەرلەمانی کوردستانەوە لە دەسەڵاتی ئەو پەرلەمانە بوو بەپێی قانوونی کاتی بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عێراق. پەرلەمانی کوردستان دەیتوانی قانوون پەسند بکات هەتا ئەو ڕۆژەی

دەستووری هەمیشەیی عێراق پەسند دەکرێت، بە مەرجێك ئەو قانوونانە بە پێچەوانەی بەندی 25 و پەرەگرافی (د)ی بەندی 43 نەبن.
دەستنیشانکردنی مافەکانی گەلی کوردستان لە دەستوورێکی تایبەت بە هەرێم دەبووە هۆی بەهێزکردنی ئەو دەزگا کوردستایانەی داکۆکیان لە مافەکانی خەڵکی کوردستان دەکرد لە بەغدا، گرووپی کوردستانی لەناو ئەنجومەنی نیشتمانی عێراقی و ئەندامانی ئەو گرووپە دەیانتوانی جەخت لەسەر چەسپاندنی ئەو مافانەی گەلی کوردستان بکەنەوە و داوای چەسپاندنیان بکەن لە دەستووری عێراقدا وەکو داواکاریی گەلی کوردستان، چونکە لە دەستووری هەرێمدا چەسپێندرابوون.
بەچوونێکی تر هەبوو دەیگوت پەسەندکردنی دەستوور بۆ هەرێمی کوردستان دەبێ دوابخرێت بۆ پاش پەسندکردنی دەستووری هەمیشەیی عێراق. هۆی ئەم بۆچوونە سیاسیی بوو نەك قانوونی، بە بۆچوونی ئەوان باری سیاسی لە عێراق و ناوچەکە شێواو بوو، پەسندکردنی دەستوور بۆ هەرێم لەو بارودۆخەدا بە "جوداخوازی" دەدرایە قەڵەم! بەپێی ئەو بۆچوونە، دەبوو چاوەڕێی دەستووری عێراق بکرێت تا بزانین لەوێدا چی بۆ کورد دەدرێ و چی قبووڵ ناکرێت! بەمشێوەیە هەموو سەنگی کورد دەخرایە ناو یەك سەبەتەوە، کە ئەنجومەنی نیشتمانی عێراقی بوو، ئەگەر لەوێدا کارەکان لە بەرژەوەندی کورد یەکلایی نەکرێنەوە لەو "شەڕە" دەستوورییە بە دۆڕاوی دەهاتینە دەرەوە. بە بۆچوونی ئەمە چاکتربوو کورد لە چەند بەرەیەکدا ئەو "شەڕە" دەستوورییە بکات و پەرلەمانی کوردستان ڕۆڵی هەبێت وەکو نوێنەری شەرعی خەڵکی کوردستان بۆ داواکردنی مافەکانی گەلەکەمان.
ئەگەر ئەو داواکارییانە پێشتر لە دەستووری هەرێم بچەسپێندرابان، لە دەستووری عێراقدا ئاسانتربوو هەوڵی چەسپاندنیان بکرێت. دەبێ ئەوەش لە بیر نەکرێت کە سەنگی پەرلەمانی هەرێمی کوردستان لە خولی دووەمی قورستربوو، چونکە ئەو خولەی پەرلەمان وەکو دەزگایەکی شەرعی تەماشادەکرا لەبەرئەوەی لە ئاکامی هەڵبژاردنێکی شەرعییەوە دیاری کرابوو. هەڵبژاردنی خولی دووەمی پەرلەمانی هەرێم بەپێی قانوونێکی عێراقی ئەنجامدرابوو لەژێر چاودێری دەزگایەکی عێراقی – نێودەوڵەتی، بۆیە حکومەتی عێراق و دەوڵەتان و دەزگا نێودەوڵەتییەکان نەیانتوانی گوێ لە داخوازییەکانی ئەو خولەی پەرلەمان نەگرن.
دەستووری هەرێم کە داواکارییەکانی گەلی کوردستانی تێدا دیاری دەکرێن دەبووە شیرێکی تیژ بە دەست لایەنەکانی کوردستان لە ناو ئەنجومەنی نیشتمانی عێراقی. لە بڕگەی (ج)ی بەندی 61 ی قانوونی کاتی بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عێراق TAL ڕێگە بە دانیشتوانی دوو لەسەر سێی پارێزگاکانی عێراق دراوە لە کاتی دەستکاریکردنی

دەستووری عێراق، ئەگەر سێ پارێزگا دەنگ بۆ ئەو دەستکاریە نەدات، ئەو پێشنیازەی بۆ دەستکاری کردنی دەستوور کراوە ڕەد دەکرێتەوە. پەرلەمانی هەرێمی کوردستان نوێنەرایەتی سێ پارێزگای دەکرد دەیتوانی ئەو پڕۆژە دەستوورەی بۆ عێراق ئامادە دەکرێت و مافەکانی گەلی کوردستانی تێدا دەستنیشان ناکراێت، ڕەد بکاتەوە. گرووپی کوردستانی لەناو ئەنجومەنی نیشتمانی عێراقی دەیتوانی ئەو چەکە بخاتە بەرچاو ئەو لایەنانەی قایل نەدەبوون کە مافەکانی گەلی کوردستان لەو دەستوورە بچەسپێن. کورد دەبوو "شەڕی" دەستووری لەسەر هەموو بەرەکان بکات، لە ناو پەرلەمانی عێراق و لە پەرلەمانی هەرێم، هەروەها بە هاوکاریی بزوتنەوەی ڕیفراندۆم و ڕێکخراوە سیاسی و مەدەنییەکانی کوردستان، جگە لە پشتگیری دۆستانی کورد لە دەرەوە. ئەو "شەڕە" دەستووریە ڕِەواتر دەبوو ئەگەر کورد لە هەموو بەرەکانەوە کاری لەسەر بکردبا و سەرکەوتنی بەدەست دەهێنا و هەموو مافەکانی، بە مافی دیاریکردنی چارەنووسەوە لە دەستووری هەرێم و لە دەستووری عێراق دەچەسپێنران. کورد ئەگەر هەموو سەنگی لەسەر پرنسیپی "تەوافوق" بێت، ناگاتە ئەو ئامانجانەی سا□□□های ساڵە خەباتی بۆ کردووە و خوێنێکی زۆری بۆ ڕشتووە، پێویستە ئەو هەموو فاکتەرانە بخرێنە گەڕِ تا لەو "شەڕە" دەستووریە سەربکەوێن.

پێش ئەوەی شاندێك لە هەرێمی کوردستان بچێت بۆ بەغدا بۆ بەشداریکردن لە داڕشتنی پڕۆژەی دەستووری عێراق، 57 پەرلەمانتار لە هەموو لایەنەکانی ناو خولی دووەمی پەرلەمان بە نووسین داوایان لە دەستەی سەرۆکایەتی پەرلەمان کرد ئەو پڕۆژە دەستوورەی هەرێم کە چاککرابوو بخرێتە بەردەم پەرلەمان تا تاوتوێ بکات پاشان پەسندی بکات، بەڵام ئەو داواکارییە لەگەڵ پڕۆژەکە لە ئەرشیفی پەرلەمان ماو□ت□و□، ئەوەش بە پێچەوانەی پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمان بوو.

پاش پەسندکردنی دەستووری هەمیشەیی عێراق، پەرلەمانی هەرێمی کوردستان پڕۆژەی دەستووری هەرێمی لە 24ی حوزەیرانی 2009 بە زۆرینە دەنگ پەسندکرد، هەنگاوی دووەم دەبوو دەنگدەران لە هەرێمی کوردستان لە مانگی تەموزی ئەو ساڵە دەنگی لەسەر بدەن.

پێویستە لێرە ڕووناکی بخەمە سەر چەند خاڵێك کە پێشتر ئاماژەیان بۆ نەکراوە. ئەو پڕۆژە دەستوورەی لە ساڵی 2006 بە زمانی عەرەبی ئامادەکرابوو، کە پاشان لە 24ی حوزەیرانی 2009 بە زۆرینە دەنگ پەسندکرا، لە کاتی خۆیدا ئەرکی وەرگێڕانی بۆ سەر زمانی کوردی لەلایەن لیژنەی دەستووری لە هەرێمی کوردستان بە بەندە سپێررا. لە کاتی پشووی هاوینی ساڵی 2006 لە لەندەن دەقی ئەو پڕۆژەیەم وەرگ□□رايە سەر زمانی کوردی و لەسەر (CD)، لە سەرەتای مانگی

ئەیلوولی 2006 ڕادەستی سەرۆکی لیژنەی دەستووریم کرد لە پەرلەمان. لەو ماوەی خەریکی وەرگێڕانی ئەو پڕۆژەیە بووم، بەبێ ئاگاداری نزیکەی سێ یەکی ئەندامانی ئەو لیژنەیە کۆبوونەوەیەکی بەناو نائاسایی لە 20ی ئابی 2006 سازکرابوو، تێیدا دەستکاری (22) ماددە و بڕگە لەو پڕۆژەدا کرابوون. لە ڕووی قانوونییەوە کۆبوونەوەی نائاسایی تایبەتە بە پەرلەمان نەك بە لیژنەکانی، ماددەی (6) لە پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمان مەرجی سازدانی کۆبوونەوەی نائاسایی دیاری کردووە، بەڵام ئاماژەی تێدا نەکراوە بۆ کۆبوونەوەی نائاسایی لیژنەکان، (قیاس)یش لەنێو ئەو دوو حاڵەتەدا ناکرێت. لە یەکەم کۆبوونەوەی لیژنەی دەستووری کە لە سەرەتای مانگی ئەیلوولی 2006 بەسترابوو ڕەخنەم لەو کۆبوونەوە بەناو نائاساییەی لیژنەی دەستووری گرت، بەڵام گوێ لە ڕەخنەکەم نەگیرا. پڕۆژەی دەستووری هەرێم بەو دەستکاریانەی لە 21ی ئەیلوولی 2006 ئەنجامدرابوون بڵاوکرایەوە، داواکرابوو لە هەموو لایەنە پەیوەندیدارەکان ڕاوسەرنجی خۆیان بۆ لیژنەکە بنێرن. ژمارەیەکی زۆر لە ڕێکخراوی سیاسی و مەدەنی و کەسانی پسپۆر و شارەزا تێبینی خۆیان بۆ لیژنەکە ناردبوو بۆ دەوڵەمەندکردنی پڕۆژەکە. ئەرکی لیژنەکە ئەوە بوو کۆبێتەوە بۆ تەماشاکردنی ئەو تێبینیانە، بەڵام بە بڕیارێکی دەستەی سەرۆکایەتی لیژنەکە، بەشێك لەو تێبینیانەی تەماشانەکران بە پاساوی ئەوەی بێ سوودن، بەشەکەی دی لە ژوورێکی نزیك لە ژووری سەرۆکی لیژنەکە دانرابوون، داوا لە ئەندامانی لیژنەکە کرابوو بچنە ئەو ژوورە لەوێ تەماشایان بکەن!

لیژنەی دەستووری لە پەرلەمانی هەرێم کۆنەبووەوە تا دەستپێکردنی پشووی هاوینی پەرلەمان لە مانگی تەمووزی 2008. لە یەکی تەمووزی ئەو ساڵەدا دەستی بە کۆبوونەوە کرد، لە 7ی تەمووزی ئەو ساڵە جارێکی دی کۆبوونەوەیەکی بەناو نائاسایی ئەنجامدا، تێیدا جارێکی دی دەستکاریی بنەڕەتیی لە پڕۆژەکەدا کرابوو. بەندە بەشداریم لەو کۆبوونەوە بەناو نائاساییە نەکرد لەبەرئەوەی بە ناشەرعیم دەزانی. لەو کۆبوونەوەدا جاریکی دی دەستکاری لە پڕۆژەکەدا کرابوو، بەو دەستکاریانەوە لە 24ی حوزەیرانی 2009 پڕۆژەکە خرایە بەردەم پەرلەمانی هەرێم بۆ زۆرینە پەسندکرا. ئەو دەنگدانە پاش هەموارکردنەوەی قانوونی پەسندکردنی پڕۆژەی دەستووری هەرێم ژمارە (16)ی ساڵی 2008 کرا.

پڕۆژەی دەستووری هەرێم تا ئێستا هەر پڕۆژەیە، چونکە دەنگدەران لە هەرێمی کوردستان دەنگیان لەسەر نەداوە. ئەگەر پەسند بکرێت دەبێتە یەکەم دەستوور لە مێژووی گەلی کورد، کە پێویستە بە باشترین شێوە ئامادە بکرێت و ماددەکانی بە زمانێکی قانوونی ڕەوان دابڕێژرێن.

قانوونی ژمارە (16)ی ساڵی 2008ی هەموارکراو تایبەت بە پەسندکردنی پڕۆژەی دەستووری هەرێم ڕێگای لە ئەندامانی پەرلەمانی هەرێم گرتووە گفتوگۆ لەسەر ناوەرۆکی پڕۆژەکە بکەن، بە پاساوی ئەوەی پەرلەمانی هیچ وڵاتێك گفتوگۆی لەسەر ناوەرۆکی پڕۆژە دەستووری وڵاتی خۆی نەکردووە، لە کاتێکدا پڕۆژەی دەستووری عێراقی ساڵی 2025 پاش گفتوگۆکردن ئەوجا پەسندکراوە. لە ڕاستیدا یەکەم پڕۆژە دەستووری عێراق لە ساڵی 1924 ئامادەکرابوو، ئەنجومەنی دامەزرێنەر/ الجمعیة التاسیسیة)، پێش دەنگدان لەسەری دەستکاری تێداکردبوو، پاشان لە ساڵی 1925 پەسندی کردبوو.

چەندین کەسانی پسپۆڕ و شارەزا دەمێکە داوای هەموارکردنەوەی پڕۆژەی دەستووری هەرێم دەکەن بە مەرجێك کەموکوڕییەکانی چاکبکرێن. بەشێك لەو شارەزایانە پێشنیازی دامەزراندنی لیژنەیەکی تازە دەکەن، دەڵێن باشترە ئەندامانی ئەو لیژنەیە تازەیە کەسانی پسپۆڕ و شارەزا بن، بە ڕێککەوتن لەنێو فراکسیۆنەکانی پەرلەمانی هەرێم دەستنیشان بکرێن.

پەلەکردن لە پەسندکردنی پڕۆژەی دەستوور بۆ هەرێمی کوردستان داواکاریی زۆرینەی خەڵك و لایەن و کەسانی شارەزایە. بەشی زۆری ئەو گرفت و کێشانەی بەرەوڕووی هەرێمی کوردستان بوونەتەوە هۆیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی دەستوورە لە هەرێم، کە دەبوو لە ساڵی 1992 هەرێمی کوردستان خاوەن دەستووری خۆی بێت.

پەسندکردنی دەستوورێکی مەدەنی گونجاو بۆ هەرێمی کوردستان لەم بارودۆخە سیاسییەی کوردستان و عێراق و ناوچەکە پێیدا تێدەپەڕێت دەبێتە هۆی گوێ گرتن لە داواکارییەکانی هەرێم و دەوڵەتان و لایەنە نێودەوڵەتییەکان زیاتر حیساب بۆ هەرێمێکی خاوەن شەرعییەتی دەستووری دەکەن، نەك هەرێمێك تا ئێستا دەستووری خۆی نەبێت.

هەولێر

17/2/2026

پێنج خشتەکی لەسەر دەردەدڵێکی

فایق بێكەس. . نەوزاد بەندی

قەت مەڵێن خوایه هەتا کەی ئەم کوردە دێوانەیه .
تانە لە دنیا و گەلانیش، هەر تەنها بەهانەیە ..
وا سی و پێنج ساڵ زیاترە کورد خۆی کێش و کێشانەیە ..
کورد ئەبەد ناگاتە مەقسەد نۆکەری بێگانەیە
دوو دڵن پیسن لەگەڵ یەک بۆیە وا بێ لانەیە
★ ★ ★

تۆ تەماشای کورد لەگەڵ کورد چۆن یەکتر ئەکەن بە پەن ..
کار گەیشتۆتە ئەو سنوورەی دەست بۆ موچەی خەڵک ئەبەن ..
دەنگدرا ، ساڵ تێپەڕی،حوکمەت نەبوو، چ□یان هەڵکەن
میللەتێکن بۆ نەمانی یەکتری هەر هەوڵ ئەدەن
داخەکەم وورد ودرشتی شێت و شەیدای ئانەیە .

★ ★ ★

زانا و دانا و داهێنەریان، بێ ڕێزە و ناوی نییە..
ئەوەی دڵسۆز و چاوساغە، لای ئەوان چاوی نییە..
سووکە لایان ئەو کەسەی کە چەکدار و داوی نییە ..
سەنعەت و عیلم و مەعاریف زەڕڕەیەک باوی نییە ..
پیاوەتی لایان بە تەنیا چەفتە و جامانەیە ..

★ ★ ★

سەد کەناڵ و سەد ڕۆژنامە و سەد ڕادیۆ پێک هەڵئەدەن ..
بە پارەی ئەو خەڵکە جۆشی ، ئاگر و دوکەڵ ئەدەن ..
هەر کەسێکیش لاریی ه□ بێ،
ئەیکوژن ..تێی هەڵئەدەن
بۆ قسەی زل بێ قسوورن باسی کوردییەت ئەکەن
کوردییەت خورمایە بۆچی یان قسەی شێتانەیە..

★ ★ ★

بۆ بێگانە و لەشفرۆشیی خستیانە سەر پشت دەرگا ..
نە دینیان هێشت نە کەلەپوور، لە خەڵک بوون بە کەڵەگا..
میللەتیان ئەوەندە سوک کرد، ئەگۆڕان لەگەڵ سەگا ..
میللەتی بێ عیلم و ئەخلاق چۆن به ئیستیقلال ئەگا

واسیتـەی بـەرز و تـەر□قفی هیممەتی مەردانەیه